

Applied Economics Studies, Iran (AESI)P. ISSN:2322-2530 & E. ISSN: 2322-472X - Journal Homepage: <https://aes.basu.ac.ir/>Scientific Journal of Department of Economics, Faculty of Economic and Social Sciences,
Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran. Owner & Publisher: Bu-Ali Sina University.

© Copyright © 2026 The Authors. Published by Bu-Ali Sina University.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses
of the work are permitted, provided the original work is properly cited.Bu-Ali Sin
University

Regional Market Regulation in Iran: A Conceptual and Operational Framework for Crisis Conditions

Alireza Garshasbi¹ , Sadegh Dadashi² , Somayeh Nematollahi³

Type of Article: Research

 <https://doi.org/10.22084/aes.2026.31601.3832>

Received: 2025/09/21; Revised: 2025/12/19; Accepted: 2026/01/04

Pp: 211-239

Abstract

Frequent disruptions in the supply of essential goods, intensified by economic sanctions and the recent 12-day regional war, have highlighted the structural fragility of Iran's market regulation system and the need for more resilient governance arrangements. Despite extensive government intervention, the absence of an explicit and coherent model for regional market regulation remains a critical gap. This study addresses this deficiency by proposing a conceptual and operational framework that links national policymaking with regional and provincial capacities to improve both equity and efficiency in essential goods markets. The research adopts a three-phase methodological design. In the first phase, regional units were delineated using demographic, productive, and infrastructural indicators, drawing on domestic planning documents and relevant international experiences. In the second phase, key indicators related to supply capacity, demand conditions, storage, and distribution infrastructure were identified and weighted through expert consensus, employing the Delphi method and the Analytic Hierarchy Process (AHP) based on inputs from nine specialists. In the third phase, a Composite Index (CI) was constructed to evaluate and rank alternative regionalization scenarios across four dimensions: productive and infrastructural balance, population homogeneity, spatial distribution of strong provinces, and managerial concentration. The results indicate that a five-region configuration provides the most effective balance among efficiency, equity, and administrative feasibility, outperforming both more centralized and more fragmented alternatives. This configuration enables clearer allocation of responsibilities and strengthens coordination among governance levels. Accordingly, the study advances a three-tier governance framework comprising national leadership and policy direction, regional coordination and decision-making, and provincial-level execution. By systematizing regional market regulation within a multi-level governance structure, this study contributes to the literature on crisis management and regulatory governance. Practically, the proposed model enhances the resilience of essential goods markets under both normal and crisis conditions and offers a scalable foundation for future, commodity-specific operationalization in Iran and other developing economies.

Keywords: Regional Market Regulation, Crisis Management, Multi-level governance, Analytic Hierarchy Process (AHP).

JEL Classification: C38, L52, R5.

1. Associate Professor, Institute for Trade Studies and Research, Tehran, Iran.

2. Lecturer, Institute for Trade Studies and Research, Tehran, Iran.

3. Assistant Professor, Institute for Trade Studies and Research, Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: a.garshasbi1986@gmail.com

1. Introduction

Market regulation is a core state function aimed at safeguarding the availability and affordability of essential goods, particularly when markets fail due to price volatility, information asymmetry, concentrated market power, or external shocks. In Iran, recurrent episodes of supply disruption and price instability—exacerbated by economic sanctions, exchange-rate volatility, climate stresses, and recent security developments—have revealed the structural limitations of a highly centralized, center-driven governance arrangement. Such systems have proven insufficient for absorbing multiple, overlapping crises. Under these conditions, centralized command often overloads decision-making channels, delays allocation processes, and intensifies inter-agency coordination problems, while significant local and regional capacities remain under-utilized.

A crisis-resilient approach to market regulation requires recognizing that supply chains are inherently spatial systems. Production sites, import entry points, storage facilities, transport corridors, and consumption centers are geographically distributed and tend to form regionally clustered networks. Managing supply and distribution exclusively from the national center therefore creates a mismatch between the scale of decision-making and the spatial organization of economic activity. The regional planning literature conceptualizes the “region” as a functional unit defined by population size, infrastructural endowments, economic capacity, and institutional capability, making it suitable for delegated decision-making and coordinated implementation. Similarly, crisis management scholarship emphasizes multi-level governance, inter-organizational coordination, redundancy, and rapid decision cycles as prerequisites for effective response. In parallel, the regulatory governance literature stresses the importance of minimizing both market failures and government failures through accountable, transparent, and agile regulatory arrangements.

Despite growing policy attention to regional approaches in practice, existing studies in Iran have largely remained either commodity-specific and operational or focused on administrative coordination without an integrated, theory-driven governance architecture. This study addresses this gap by proposing an integrated conceptual and operational framework for regional market regulation under crisis conditions. The main objective is to design a governance model that systematically links national policymaking with regional coordination and provincial execution. Accordingly, the study seeks to (i) develop a defensible regionalization of the country for market-regulation purposes, (ii) construct a set of indicators that connect regional capacities to regulatory readiness, and (iii) propose an institutional design capable of maintaining continuity in decision-making even when centralized coordination is disrupted.

2. Materials and Methods

This study adopts a structured, multi-stage research design to develop and operationalize a regional market regulation model under crisis conditions. The methodological framework consists of three sequential steps: regionalization review, indicator construction and weighting, and multi-criteria decision analysis.

In the first step, national planning documents, sectoral reports, and prior regionalization experiences in Iran were systematically reviewed to identify recurring criteria used for territorial division in governance and policy implementation. This documentary and comparative analysis provided the conceptual basis for defining feasible regional units suitable for market regulation purposes.

In the second step, a structured set of indicators was developed to capture provincial-level capacity for market regulation. These indicators were organized into two main domains. The first domain reflects production and supply capacity, measured through value-added indicators in agriculture, industry, and mining, complemented by energy supply proxies, given the critical role of stable energy inputs in sustaining production, storage, and distribution during crises. The second domain represents distribution and storage capacity, including transport connectivity, logistics assets, and storage

infrastructure. Storage indicators encompass general warehouses, cold-storage facilities essential for perishable goods, and silo capacity as a proxy for strategic bulk storage systems. To refine and validate the indicator framework, semi-structured interviews were conducted with nine experts with extensive experience in market regulation and supply-chain governance. Their assessments were synthesized through content analysis to finalize criteria and sub-criteria.

In the third step, the Analytic Hierarchy Process (AHP) was employed to evaluate alternative national regionalization scenarios for market regulation. Five competing configurations (four-, five-, six-, seven-, and eight-region models) were assessed using four evaluation criteria derived from expert consensus: regional capability (40%), population homogeneity (30%), spatial dispersion of strong provinces (15%), and managerial focus and feasibility (15%). Pairwise comparisons generated normalized scores and a composite index for ranking alternatives. Finally, the selected regionalization scheme was operationalized by assigning provinces to regions and designating a lead province (Muoin 1) and an alternate lead province (Muoin 2) for each region, thereby enhancing continuity, redundancy, and resilience in crisis governance.

3. Discussion

The AHP results indicate that the five-region alternative provides the most balanced configuration in terms of regional capability, demographic coherence, spatial dispersion of strong provinces, and managerial feasibility, achieving the highest composite score (0.67). This finding suggests that neither excessive centralization nor excessive fragmentation offers an optimal governance structure for market regulation under crisis conditions. Conceptually, the result supports a governance logic of distributed capacity with coordinated command, in which regions are sufficiently large to pool production, logistics, and storage assets, yet sufficiently bounded to enable coherent coordination and faster decision cycles.

Beyond the quantitative ranking, the operational design of the proposed model introduces two critical governance safeguards. First, the designation of both a lead province (Muoin 1) and an alternate lead province (Muoin 2) within each region embeds redundancy into the system. Redundancy is a core principle in crisis management and passive defense, as it allows governance functions to continue even when a specific node faces disruption. Second, the formalization of center–region interfaces clarify decision rights, escalation mechanisms, and data-sharing protocols, thereby reducing ad hoc bargaining and inter-agency friction that commonly emerge during crisis response.

From a regulatory governance perspective, the proposed regional structure directly addresses risks associated with government failure under highly centralized systems, including bureaucratic delay, information bottlenecks, and coordination breakdowns. By empowering regions with operational authority, the model enables near-real-time monitoring of inventories, commodity flows, and price dynamics, and supports context-sensitive interventions that reflect regional market conditions. At the same time, strategic coherence at the national level is preserved by retaining rule-setting functions—such as price ceilings, emergency import policies, and management of national reserves—within central authorities, while delegating allocation and redistribution decisions to regional units.

Importantly, the framework is intentionally designed as a general governance model rather than a commodity-specific intervention. This allows future applied research to operationalize the same architecture for particular goods, such as poultry, and to align regional assignments with existing sectoral “Mu’in” practices, thereby enhancing practical applicability without undermining the conceptual generality of the proposed model.

4. Conclusion

This research developed a conceptual and operational model for regional market regulation in Iran under crisis conditions. By integrating insights from crisis management, regional planning, and regulatory governance, the study proposes a coherent multi-level architecture that systematically links national policy formulation with regional coordination and provincial execution. This integrated perspective responds directly to the structural limitations of highly centralized market regulation systems when confronted with complex, overlapping shocks.

Empirically, the application of multi-criteria decision analysis (AHP) demonstrates that a five-region configuration constitutes the most suitable national regionalization scheme for market regulation. This structure achieves a balanced trade-off between efficiency, equity, and administrative feasibility. The proposed model delineates five operational regions and assigns each region both a lead province and an alternate lead province, thereby strengthening continuity, redundancy, and responsiveness. In doing so, the model enhances preparedness through predefined roles and capacity-based regionalization, improves crisis response by delegating operational authority to the regional level, and supports recovery and distributive equity through coordinated redistribution and mobilization of storage and logistics resources.

From a governance perspective, the model provides a structured pathway for transitioning from a predominantly centralized planning paradigm toward a decentralized, region-enabled system, while preserving national strategic oversight. Key strategic functions—such as rule-setting, price regulation, emergency import policies, and management of national reserves—remain at the national level, whereas operational decisions related to allocation, redistribution, and inter-provincial coordination are delegated to empowered regional units. Overall, the proposed model offers a defensible, scalable, and crisis-resilient pathway for strengthening market stability and supply-chain resilience, and provides a foundation for future commodity-specific operationalization.

Acknowledgments

The authors thank the experts who participated in interviews and provided valuable insights. This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Author Contributions

Author 1: 70% - Conceptualization, study design, methodological framework, data compilation and interpretation, and drafting of the manuscript. Author 2: 15% - Validation of the analytical framework, contribution to data analysis, and critical review of the manuscript. Author 3: 15% - Contribution to methodological refinement, review and editing of the manuscript, and support in interpretation of findings.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

فصلنامه علمی مطالعات اقتصادی کاربردی ایران
 شابای چاپی: ۲۵۳۰-۲۳۲۲؛ شابای الکترونیکی: ۴۷۲۲X-۲۳۲۲ - وبسایت نشریه: <https://aes.basu.ac.ir>
 نشریه گروه اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.
 حق انتشار این مستند، متعلق به نویسنده (گان) آن است. ۱۴۰۵ - ناشر این مقاله، دانشگاه بوعلی سینا است.
 این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.
 آدرس زیر مجاز است.
 Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

تنظیم بازار منطقه‌ای در ایران؛ الگوی مفهومی و اجرایی در شرایط بحران

علیرضا گرشاسبی^۱، صادق داداشی^۲، سمیه نعمت‌اللهی^۳

نوع مقاله: پژوهشی

شناسه دیجیتال: <https://doi.org/10.22084/aes.2026.31601.3832>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۳۰، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۵

صص: ۲۳۹-۲۱۱

چکیده

اختلال‌های مکرر در بازار کالاهای اساسی و آسیب‌پذیری زنجیره‌های تأمین، به‌ویژه در شرایط بحرانی ناشی از تحریم‌ها و جنگ‌های منطقه‌ای اخیر، ضرورت بازاندیشی در شیوه‌های سیاست‌گذاری بازار را آشکار ساخته است. مسأله اصلی این پژوهش، فقدان الگویی بومی برای تنظیم بازار منطقه‌ای در ایران است؛ الگویی که بتواند ظرفیت‌های منطقه‌ای را با سیاست‌گذاری ملی پیوند دهد و کارآمدی تنظیم بازار را ارتقا بخشد. این پژوهش با هدف طراحی الگوی مفهومی تنظیم بازار منطقه‌ای انجام شده است. ابتدا با مرور ادبیات نظری و پیشینه مطالعات، الگوی مفهومی سه سطحی (مدیریت بحران، برنامه‌ریزی منطقه‌ای و تنظیم بازار) شناسایی و در سه گام دنبال شد: منطقه‌بندی کشور بر اساس شاخص‌های جمعیتی، تولیدی و زیرساختی؛ استخراج و وزن‌دهی شاخص‌ها با بهره‌گیری از تحلیل داده‌های آماری و اجماع خبرگان (روش دلفی) و تحلیل سلسله مراتبی و در نهایت طراحی شاخص ترکیبی برای رتبه‌بندی گزینه‌های منطقه‌بندی. یافته‌ها نشان می‌دهد که در میان گزینه‌های مختلف، الگوی پنج منطقه‌ای بیشترین توازن را میان ابعاد کارآمدی، عدالت و قابلیت اجرا برقرار می‌کند. این الگو توانست ضمن توزیع متوازن ظرفیت‌های تولیدی و زیرساختی، همگنی نسبی جمعیت و پراکندگی منطقی استان‌های قوی را تضمین نماید و از مزیت تمرکز مدیریتی بیشتری برخوردار گردد. بر پایه نتایج، پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران با تکیه بر این الگوی مفهومی و عملیاتی، سازوکاری چندسطحی برای تنظیم بازار طراحی کنند؛ به‌گونه‌ای که سطح ملی راهبردی، سطح منطقه‌ای هماهنگی و سطح استانی اجرا را بر عهده گیرد. این الگو می‌تواند زمینه‌ساز ارتقای تاب‌آوری بازار کالاهای اساسی در ایران در شرایط بحران باشد.

کلیدواژگان: تنظیم بازار منطقه‌ای، مدیریت بحران، تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP).

طبقه‌بندی JEL: C38, L52, R5

۱. دانشیار مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ایران.

Email: a.garshasbi1986@gmail.com

۲. مربی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ایران.

Email: dadashi.sadegh52@gmail.com

۳. استادیار مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: a.garshasbi1986@gmail.com

۱. مقدمه

تنظیم بازار به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اشکال مداخله دولت در اقتصاد، نقشی کلیدی در ایجاد تعادل میان عرضه و تقاضا، کاهش نوسانات غیرمنطقی و حمایت از ذی‌نفعان ایفا می‌کند. این سیاست، مجموعه‌ای از مقررات، برنامه‌ها و ابزارهاست که در حوزه‌های تأمین، توزیع و مصرف به‌کار گرفته می‌شود تا همگرایی در عملکرد حلقه‌های زنجیره ارزش کالاها و خدمات ایجاد کند و در عین حال از مصرف‌کنندگان، تولیدکنندگان، واردکنندگان، توزیع‌کنندگان و تشکلهای صنفی و مدنی پشتیبانی نماید (مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۸).

ایران در دهه اخیر با مجموعه‌ای از بحران‌های هم‌زمان مواجه بوده است؛ از تحریم‌های اقتصادی (به‌ویژه آثار ماندگار این تحریم‌ها از کانال کالاهای سرمایه‌ای بر تولید ناخالص داخلی کشور (علیخانی و همکاران، ۱۳۹۶) و محدودیت‌های تجاری گرفته تا شوک‌های ناشی از تغییرات اقلیمی (به‌ویژه تنش‌های آبی اخیر و آثار ناشی از آن بر بخش‌های مختلف بویژه در کشاورزی به‌عنوان سنگ‌بنای تأمین کالا (راسخی و همکاران، ۱۴۰۳)، نوسانات ارزی و پاندمی کرونا. به‌تازگی نیز جنگ ۱۲ روزه رژیم صهیونیستی با ایران نشان داد که اختلالات ژئوپلیتیکی می‌توانند بخش بزرگی از زیرساخت‌های حیاتی کشور را در معرض آسیب قرار دهند و اهمیت آماده بودن شبکه‌های منطقه‌ای برای پاسخ سریع به بحران را آشکار ساخت. در چنین شرایطی، تمرکز تصمیم‌گیری سیاست‌های تنظیم بازار در سطح ملی و وابستگی بیش‌ازحد به ستادهای مرکزی منجر به کندی پاسخ، گسست میان سیاست‌گذاری و اجرا، و شکست در واکنش سریع به اختلالات می‌شود.

در عمل، پیامد این وضعیت، آن بوده است که حتی در شرایطی که منابع کافی برای پاسخ‌گویی به نیاز کشور وجود دارد؛ به‌دلیل فقدان سازوکارهای چابک منطقه‌ای و ضعف هماهنگی استان‌ها، توزیع عادلانه و به‌موقع کالاهای راهبردی با اختلال جدی مواجه می‌شود؛ بنابراین، ضرورت گذار از الگوی متمرکز به الگوی منطقه‌ای بیش از پیش آشکار شده است. چنین الگویی با تکیه بر ظرفیت‌های منطقه‌ای و استانی، می‌تواند واکنش‌های سریع‌تر، توزیع متوازن‌تر و تاب‌آوری بالاتری را در برابر بحران‌ها فراهم آورد (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۱، ۲۰۲۱؛ ایوانوف^۲، ۲۰۲۴؛ لاتور^۳، ۲۰۰۵؛ کالون^۴، ۱۹۸۶؛ لاو^۵، ۱۹۹۲). تجربه کشورهای نشان می‌دهد که تنظیم بازار در عصر کنونی نیازمند الگوهای غیرمتمرکز و چندسطحی است؛ در اتحادیه اروپا، ایالات متحده و جنوب شرق آسیا مسئولیت‌ها میان سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی تقسیم می‌شود و همین معماری ظرفیت واکنش سریع به اختلالات را فراهم می‌آورد (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۶، ۲۰۱۹؛ رودریگز-پوز^۷، ۲۰۱۸). پس از پاندمی کرونا و جنگ اوکراین نیز «تاب‌آوری زنجیره‌های تأمین» در دستور کار دولت‌ها قرار گرفت و پژوهش‌های اخیر تأکید می‌کنند که تنها از مسیر هماهنگی شبکه‌ای میان دولت، بخش خصوصی و نهادهای مدنی می‌توان توان

¹ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2021

² Ivanov, 2024

³ Latour, 2005

⁴ Callon, 1986

⁵ Law, 1992

⁶ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2019

⁷ Rodríguez-Pose, 2019

واکنش را ارتقا داد (سازمان جهانی تجارت^۱، ۲۰۲۵). در ادبیات توسعه نیز این اجماع وجود دارد که کارایی تنظیم بازار وقتی محقق می‌شود که در کنار ابزارهای کلان، از ظرفیت‌های منطقه‌ای و محلی بهره‌گیری شود؛ تمرکز صرف ملی به کندی واکنش و شکاف سیاست‌گذاری/اجرا می‌انجامد، حال آن‌که تقسیم کار چندسطحی امکان عملیاتی‌سازی سریع سیاست‌ها در سطح منطقه‌ای را فراهم و از بروز اختلال در توزیع کالاهای راهبردی جلوگیری می‌کند (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۲۴). به این ترتیب، با طراحی حکمرانی تنظیم بازار در ایران با تکیه بر منطقه‌بندی هوشمند، نه تنها به تخصیص بهینه منابع کمک می‌کند، بلکه تاب‌آوری در برابر بحران‌های هم‌زمان را نیز افزایش می‌دهد.

با وجود اهمیت روشن تنظیم بازار منطقه‌ای، بررسی ادبیات و اسناد داخلی ایران نشان می‌دهد که این حوزه هنوز کمتر به‌طور نظام‌مند مورد مطالعه قرار گرفته است. بیشتر پژوهش‌های موجود بر ابزارهای سیاستی سنتی مانند کنترل قیمت، یارانه یا واردات تمرکز داشته‌اند (نعمت‌اللهی و همکاران، ۱۳۹۹)، در حالی که کمتر مطالعه‌ای به طراحی مدل مفهومی و اجرایی منطقه‌بندی بازار پرداخته است؛ هم‌چنین، ارتباط میان تنظیم بازار و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، که می‌تواند نقشی حیاتی در هماهنگی میان استان‌ها و توزیع متوازن کالاها ایفا کند، در پژوهش‌های داخلی تقریباً مغفول مانده است؛ بنابراین، شکاف اصلی پژوهش در ایران، فقدان مدلی یکپارچه است که بتواند تنظیم بازار را در سطح ملی با برنامه‌ریزی و هماهنگی منطقه‌ای پیوند دهد و پاسخ‌گوی شرایط بحرانی باشد. در پرتو آن چه گفته شد، پژوهش حاضر با هدف طراحی و تبیین الگوی مفهومی و اجرایی تنظیم بازار منطقه‌ای در شرایط بحران تدوین شده است. نوآوری پژوهش در آن است که فراتر از تحلیل مفهومی، با استفاده از شاخص‌های چندگانه (تولیدی، زیرساختی، جمعیتی و مدیریتی) به تعیین مناطق بهینه تنظیم بازار، تعریف استان‌های معین اول و دوم می‌پردازد؛ بدین ترتیب، پژوهش تلاش می‌کند چارچوبی بومی برای گذار از الگوی متمرکز به الگوی منطقه‌ای ارائه دهد.

از منظر ساختار، پژوهش در پنج بخش سامان یافته است: پس از این مقدمه، بخش دوم به مرور ادبیات نظری می‌پردازد که در سه محور «مدیریت بحران»، «برنامه‌ریزی منطقه‌ای» و «تنظیم بازار» بررسی می‌شود. در بخش سوم، پیشینه پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بخش چهارم، روش‌شناسی و یافته‌های پژوهش ارائه می‌شود. نهایتاً در بخش پنجم، نتیجه‌گیری همراه با دلالت‌های سیاستی و پیشنهادهاى اجرایی برای ارتقای حکمرانی تنظیم بازار منطقه‌ای در ایران بیان خواهد شد.

۲. ادبیات موضوع

ادبیات نظری این پژوهش بر سه حوزه کلیدی استوار است؛ نخست، ادبیات مدیریت بحران چارچوبی را برای درک ضرورت آمادگی، واکنش و بازسازی در مواجهه با اختلالات ناگهانی فراهم می‌آورد. این حوزه نشان می‌دهد که مدیریت مؤثر بحران مستلزم وجود ساختارهای چندسطحی، هماهنگی میان نهادها و بهره‌گیری از ظرفیت‌های محلی و منطقه‌ای است. دوم، ادبیات برنامه‌ریزی منطقه‌ای بر چگونگی سازماندهی فضا، منابع و نهادها در سطح

^۱. World Trade Organization, 2025

مناطق و استان‌ها تأکید می‌کند و می‌تواند الگویی برای تقسیم کار میان سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی در تنظیم بازار ارائه دهد. سوم، ادبیات تنظیم بازار که به ابزارها، سیاست‌ها و سازوکارهای دخالت دولت در تعادل بخشی عرضه و تقاضا می‌پردازد و ابعاد نهادی و اجرایی این سیاست‌ها را بررسی می‌کند. ترکیب این سه بدنه نظری این امکان را ایجاد می‌کند تا چارچوبی مفهومی برای تنظیم بازار منطقه‌ای در شرایط بحران طراحی شود، چارچوبی که در آن، اصول مدیریت بحران با منطق برنامه‌ریزی منطقه‌ای تلفیق شده و در قالب سیاست‌های تنظیم بازار عملیاتی می‌شود.

۲-۱. ادبیات مدیریت بحران

بحران، به‌طور کلی وضعیتی است که با غافل‌گیری، شدت بالا و زمان محدود برای واکنش مشخص می‌شود. این وضعیت می‌تواند ناشی از عوامل طبیعی مانند زلزله و خشک‌سالی یا از عوامل انسانی و ژئوپلیتیکی هم‌چون جنگ، تحریم و نوسانات اقتصادی باشد. ویژگی مشترک تمامی بحران‌ها، ایجاد اختلال گسترده در نظم موجود و فشار شدید بر منابع محدود است (هادوو همکاران^۱، ۲۰۲۱). در این چارچوب، چهار مرحله اصلی مورد تأکید قرار گرفته است: (۱) پیش‌گیری و کاهش خطر که شامل اقداماتی برای کاهش احتمال وقوع یا شدت بحران است؛ (۲) آمادگی که به تدوین برنامه‌ها، ایجاد ساختارها و آموزش برای واکنش سریع اشاره دارد؛ (۳) پاسخ که دربرگیرنده فعالیت‌های اضطراری در زمان وقوع بحران برای کاهش خسارت است؛ و نهایتاً (۴) بازسازی و بازیابی که بر بازگرداندن سیستم به حالت پایدار و مقاوم‌تر تمرکز دارد. این چرخه نشان می‌دهد که مدیریت بحران ماهیتی هم‌زمان پیش‌نگر و پس‌نگر دارد (پوشان و میتروف^۲، ۱۹۹۲). ادبیات مدیریت بحران هم‌چنین مجموعه‌ای از اصول کلیدی را در خصوص افزایش تاب‌آوری و حفظ پایداری به‌ویژه در بلندمدت ارائه می‌کند که مهم‌ترین آن‌ها ضرورت چندسطحی بودن حکمرانی و تقسیم مسئولیت‌ها میان سطح ملی، منطقه‌ای و محلی (بوین و همکاران^۳، ۲۰۱۶)، هماهنگی و یکپارچگی نهادی میان بازیگران (کامفورت^۴، ۲۰۰۷)، چابکی و انعطاف‌پذیری سازمانی برای تصمیم‌گیری در شرایط عدم قطعیت (مک‌کانل^۵، ۲۰۱۱)، مشارکت ذی‌نفعان شامل: دولت، بخش خصوصی، شکل‌ها و جامعه مدنی (کاپوچو و همکاران^۶، ۲۰۰۶)، اهمیت اطلاعات معتبر و سامانه‌های هشدار سریع برای واکنش به‌موقع (هادوو همکاران، ۲۰۲۱) است.

ادبیات این حوزه، طی پنج دهه اخیر سیر تکاملی قابل توجهی را پشت‌سر گذاشته است. در دهه ۱۹۷۰م. مفهوم تاب‌آوری مطرح شد (هالینگ^۷، ۱۹۷۳)؛ در دهه ۱۹۸۰م. توجه به مدیریت سازمانی بحران و یادگیری اهمیت یافت (میتروف^۸، ۱۹۸۸)؛ در دهه ۱۹۹۰م. مدل‌های چهارمرحله‌ای مدیریت بحران تثبیت گردید؛ و از دهه ۲۰۰۰م. به‌بعد، با گسترش نظریه‌های حکمرانی شبکه‌ای و مدیریت پیچیدگی، تمرکز بر هماهنگی بین‌بخشی و نقش

1. Haddow et al., 2021

2. Pauchant & Mitroff, 1992

3. Boin et al., 2016

4. Comfort, 2007

5. McConnell, 2011

6. Kapucu et al., 2006

7. Holling, 1973

8. Mitroff, 1988

بازیگران غیردولتی بیشتر شد (انسل و بوین^۱، ۲۰۱۰). نهایتاً پس از پاندمی کرونا، اهمیت تاب‌آوری زنجیره‌های تأمین و تصمیم‌گیری چندسطحی بار دیگر برجسته گردید (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۲۱). این روند نشان می‌دهد که مدیریت بحران امروز بیش از هر زمان دیگری با برنامه‌ریزی منطقه‌ای و الگوهای چندسطحی پیوند خورده است؛ بنابراین، مبانی ادبیات این حوزه از تمرکز صرف بر واکنش اضطراری در دهه‌های نخست، به‌سوی تاب‌آوری نهادی و حکمرانی چندسطحی در دهه‌های اخیر تحول یافته است.

۲-۲. ادبیات برنامه‌ریزی منطقه‌ای

برنامه‌ریزی منطقه‌ای شاخه‌ای از برنامه‌ریزی توسعه است که با هدف ایجاد تعادل فضایی، کاهش نابرابری‌های جغرافیایی و تخصیص بهینه منابع شکل گرفته است. در این رویکرد، «منطقه» تنها یک تقسیم‌بندی اداری یا جغرافیایی نیست، بلکه به‌عنوان یک واحد کارکردی تعریف می‌شود که براساس شاخص‌هایی چون: جمعیت، زیرساخت‌ها، ظرفیت‌های اقتصادی و نهادی قابلیت مداخله و تصمیم‌گیری دارد (گلسون و مارشال^۲، ۲۰۰۷). سیر تاریخی این حوزه نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی منطقه‌ای از دهه ۱۹۵۰م. تاکنون تحولات گسترده‌ای را تجربه کرده است. در ابتدا نظریه‌های رشد متوازن و نامتوازن (میردال^۳، ۱۹۵۷؛ هیرشمن^۴، ۱۹۵۸) بر نقش کانون‌های توسعه و انتشار اثرات مثبت آن‌ها به پیرامون تأکید داشتند؛ اما از دهه ۱۹۷۰م. به بعد، با افزایش انتقادات نسبت به سیاست‌های بالا به پایین، رویکردهای مشارکتی و «پایین به بالا» جایگاه ویژه‌ای پیدا کردند (فردمن^۵، ۱۹۸۶)، در دهه‌های اخیر نیز موضوعاتی هم‌چون: حکمرانی چندسطحی، تاب‌آوری منطقه‌ای و شبکه‌سازی میان مناطق به‌عنوان محورهای نوین برنامه‌ریزی برجسته شده‌اند (رودریگز-پوز^۶، ۲۰۱۸؛ مارتین و سانلی^۷، ۲۰۱۵).

بررسی ادبیات نظری این حوزه نشان می‌دهد، مهم‌ترین مؤلفه‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای در قالب تمرکززدایی و حکمرانی چندسطحی (تقسیم مسئولیت‌ها میان سطح ملی، منطقه‌ای و محلی برای افزایش کارآمدی)، آمیج (استفاده بهینه از مزیت‌های نسبی و ظرفیت‌های جغرافیایی در تخصیص منابع^۸، مشارکت ذی‌نفعان محلی) دخالت اتحادیه‌ها، نهادهای مدنی و بخش خصوصی در فرآیند تصمیم‌گیری، یکپارچگی سیاست‌ها (هماهنگی میان سیاست‌های بخشی (مانند: کشاورزی، صنعت و تجارت) با سیاست‌های منطقه‌ای)، تاب‌آوری منطقه‌ای (توانایی مناطق در مقابله با بحران‌های اقتصادی، اقلیمی و ژئوپلیتیکی) تبیین می‌شود.

برنامه‌ریزی منطقه‌ای در ادبیات توسعه، پاسخی است به این واقعیت که مسائل اقتصادی و اجتماعی تنها در سطح ملی قابل مدیریت نیستند، بلکه ریشه‌ها و راه‌حل‌های آن‌ها در مقیاس‌های کوچک‌تر نیز معنا پیدا می‌کند. منطقه به‌عنوان واحدی فراتر از مرزهای اداری صرف، بستری است که در آن می‌توان منابع، ظرفیت‌ها و نیازها را

1. Ansell & Boin, 2010

2. Glasson & Marshall, 2007

3. Myrdal, 1957

4. Hirschman, 1958

5. Friedmann, 1986

6. Rodriguez-Pose, 2018

7. Martin & Sunley, 2015

8. Faludi, 2000

به شکل کارآمدتری هماهنگ کرد (فردمن و ویورا، ۱۹۷۹)، همین نگاه سبب شد که از دهه ۱۹۶۰م. به بعد، رویکردهای منطقه‌ای از تأکید صرف بر رشد اقتصادی به سمت ابعاد گسترده‌تری مانند: عدالت اجتماعی، پایداری زیست‌محیطی، و تاب‌آوری نهادی حرکت کنند (گالسون و مارشال، ۲۰۰۷). این تحول نشان می‌دهد که منطقه نه فقط یک «سطح جغرافیایی»، بلکه یک «سطح حکمرانی» است. در این چارچوب، توجه به برنامه‌ریزی منطقه‌ای بیشتر از آن که یک انتخاب باشد، ضرورتی برای کارآمدی سیاست‌گذاری محسوب می‌شود (پیک و همکاران^۲، ۲۰۱۷) سیر تحول برنامه‌ریزی منطقه‌ای نیز نشان می‌دهد که این حوزه از تمرکز صرف بر رشد اقتصادی به سمت تاب‌آوری، حکمرانی چندسطحی و مشارکت ذی‌نفعان حرکت کرده است. اصول ذکرشده زمانی اهمیت مضاعف پیدا می‌کنند که موضوع تنظیم بازار مطرح است؛ زیرا توزیع عادلانه و به‌موقع کالاهای راهبردی در شرایط بحران، تنها با اتکا به سازوکارهای منطقه‌ای و ظرفیت‌های محلی امکان‌پذیر خواهد بود؛ بنابراین، برنامه‌ریزی منطقه‌ای بستری نظری و عملی ضروری برای طراحی الگوی تنظیم بازار منطقه‌ای فراهم می‌آورد.

۳-۲. ادبیات تنظیم بازار

تنظیم بازار به‌عنوان یکی از اشکال اصلی مداخله دولت در اقتصاد، مبتنی بر منطق رفع شکست‌های بازاری در تحقق اهداف عدالت و تضمین کارایی مانند: انحصار، اطلاعات نامتقارن، نوسانات شدید قیمتی و ناکارآمدی در تأمین کالاهای عمومی است (استیگلیتز^۳، ۱۹۸۹). در چنین شرایطی، تنظیم بازار به‌منزله سازوکاری برای کاهش نوسانات غیرمنطقی، تثبیت قیمت‌ها و تضمین دسترسی عادلانه به کالاهای راهبردی عمل می‌کند. ادبیات این حوزه طی چند دهه گذشته دستخوش تحول قابل توجهی بوده است. در مراحل نخست، دولت‌ها بیشتر در نقش «مداخله‌گر مستقیم» ظاهر می‌شدند و با ابزارهایی چون کنترل قیمت یا توزیع یارانه‌ای عمل می‌کردند. از دهه ۱۹۸۰م. به بعد و با گسترش سیاست‌های نتولیرالی، این نقش به «دولت تنظیم‌گر» تغییر یافت؛ دولتی که به‌جای توزیع مستقیم، وظیفه طراحی قواعد، نظارت و ایجاد نهادهای کارآمد را برعهده‌دار (بالدوین و همکاران^۴، ۲۰۱۲؛ لوی-فار^۵، ۲۰۱۱). اقتصاد سیاسی تنظیم‌گری تأکید می‌کند که سیاست‌های تنظیمی نه صرفاً فنی، بلکه عرصه‌ای متأثر از منافع گروه‌های مختلف است (ووگل^۶، ۱۹۹۶ و داباش و همکاران^۷، ۲۰۱۲). به‌همین دلیل، خطر «تسخیر تنظیم‌گری» نیز مطرح شده است؛ وضعیتی که در آن نهادهای تنظیم‌گر به‌جای دفاع از منافع عمومی تحت نفوذ ذی‌نفعان خاص قرار می‌گیرند (دال بو^۸، ۲۰۰۶؛ کارپنتر و ماس^۹، ۲۰۱۴). هم‌زمان، توجه به مفهوم «شکست/ناکارآمدی نابازار»^{۱۰} اهمیت یافته است. همان‌طور که بازار می‌تواند ناکارآمد باشد، مداخلات دولتی سنگین نیز ممکن است خود به اختلال

1. Friedmann & Weaver, 1979

2. Pike et al., 2017

3. Stiglitz, 1989

4. Baldwin et al., 2012

5. Levi-Faur, 2011

6. Vogel, 1996

7. Dubash et al., 2012

8. Dal Bo, 2006

9. Carpenter & Moss, 2014

10. Non-market Failure

و ناکارآمدی بینجامند (ولف^۱، ۱۹۷۹). این نکته به‌ویژه در شرایطی اهمیت دارد که تمرکزگرایی و بوروکراسی مانع از واکنش به‌موقع شود؛ از این‌رو، ادبیات جدید بر ضرورت طراحی سازوکارهای چابک، شفاف و منطقه‌ای برای تنظیم بازار تأکید می‌کند (لوی-فار، ۲۰۱۱).

۳. پیشینه پژوهش

برای تدوین این بخش، ابتدا مجموعه‌ای جامع از مقالات علمی منتشرشده در بازه زمانی ۱۳۵۷ تا ۱۴۰۴ ه.ش. گردآوری شد. در این مجموعه بیش از یک‌صد مقاله شناسایی شد که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به موضوع «تنظیم بازار» پرداخته بودند. در گام نخست، مقالاتی که به موضوع تنظیم بازار پرداخته شده بود، به‌عنوان جامعه اصلی انتخاب شدند. در گام بعد، با توجه به چارچوب نظری پژوهش حاضر، علاوه‌بر معیار اصلی، ارتباط محتوایی با دو محور «منطقه‌بندی» و «مدیریت بحران» نیز به‌عنوان معیارهای تکمیلی در غربالگری لحاظ شد. به این ترتیب، از میان کل مقالات شناسایی‌شده، نهایتاً ۱۴ مقاله داخلی و خارجی به‌عنوان مطالعات کلیدی انتخاب شدند که هم تنوع زمانی (از دهه‌های آغازین سیاست‌گذاری در ایران تا سال‌های اخیر) و هم گستره موضوعی (از کالاهای اساسی و کشاورزی تا سیاست‌های نهادی و حکمرانی چندسطحی) را پوشش می‌دهند.

نخستین دسته مطالعات به امکان‌سنجی و تحلیل تنظیم بازار کالاهای اساسی پرداخته‌اند. «احمدوند و همکاران (۱۳۸۶) در دو مقاله جداگانه به «امکان‌سنجی تنظیم بازار تخم‌مرغ و گوشت مرغ» و «هم‌چنین «امکان‌سنجی تنظیم بازار روغن نباتی و گوشت قرمز» پرداختند. یافته‌های این پژوهش‌ها نشان داد که ذخیره‌سازی راهبردی و مداخله دولت در مقاطع خاص، می‌تواند مانع بروز شوک‌های شدید قیمتی شود، اما در نبود هماهنگی منطقه‌ای، اثربخشی این سیاست‌ها کاهش می‌یابد.

پژوهش «ملکوتی‌خواه» و «سوخته‌سرای» (۱۳۸۶) با عنوان «بررسی فرآیند تنظیم بازار گوشت مرغ» از نخستین تلاش‌ها برای تحلیل سازوکار اجرایی تنظیم بازار در ایران محسوب می‌شود؛ نویسندگان با بررسی عملکرد نهادهای مرتبط در زنجیره تأمین گوشت مرغ، نشان می‌دهند که تمرکز بیش از حد تصمیم‌گیری در سطح ملی، ضعف هماهنگی میان دستگاه‌ها، نوسانات فصلی عرضه و تقاضا، و نبود نظام پیش‌بینی مؤثر از عوامل اصلی ناپایداری بازار این کالا هستند. یافته‌های این مطالعه بر ضرورت تقویت نقش نهادهای محلی و منطقه‌ای در تنظیم بازار کالاهای اساسی و کاهش وابستگی تصمیمات به مرکز تأکید دارد. با این حال، تمرکز مطالعه بر یک کالای خاص و فقدان چارچوب مفهومی جامع برای حکمرانی منطقه‌ای، موجب شده است که نتایج آن بیشتر جنبه توصیفی و اجرایی داشته باشد.

«شاه‌آبادی» و «اسماعیل‌بیگی» (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «تعیین‌کننده عرضه و تقاضای بازار برنج ایران» به تحلیل الگوهای تعدیل عرضه و تقاضا پرداختند و نتیجه گرفتند که سیاست‌های تنظیم بازار تنها در کوتاه‌مدت قادر به تثبیت نسبی قیمت هستند و در بلندمدت نیازمند اصلاح ساختاری و نگاه منطقه‌ای می‌باشند. در مطالعه دیگری، «شاه‌آبادی» و «تشکری» (۱۳۹۱) عرضه و تقاضای گوشت قرمز را بررسی کردند و با استفاده از مدل

^۱. Wolf, 1979

ARDL نشان دادند که واردات و سیاست‌های ارزی بیش از سایر عوامل بر نوسانات بازار اثرگذار است؛ یافته‌ای که ضرورت طراحی سازوکارهای متنوع و منطقه‌ای را برجسته می‌کند.

«قلی‌پور» و «محمدزاده» (۱۳۹۲) در پژوهشی با موضوع «بازار گوجه‌فرنگی در جهان و ایران» به این نتیجه رسیدند که تمرکز سیاست‌ها بر مدیریت تهدیدهای خارجی و واردات، بدون توجه به ظرفیت‌های منطقه‌ای تولید، کارایی لازم را ندارد. در همان سال، «چراغی» (۱۳۹۲) با بررسی «اثر سیاست‌های اقتصادی بر تنظیم بازار سیب درختی» نشان داد که نوسانات تولید و نبود نظام ذخیره‌سازی منطقه‌ای، از عوامل اصلی ناکامی در مدیریت بازار این محصول بوده است. «زارعی» (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «راهبردهای تنظیم بازار و ذخیره کالاهای اساسی» به بررسی نقش شرکت‌های مباشر دولتی پرداخت و نشان داد که ذخیره‌سازی هوشمند و منطقه‌ای می‌تواند از اختلالات بازار در شرایط بحرانی جلوگیری کند. در سال‌های اخیر، توجه به حکمرانی و سیاست‌گذاری کلان در تنظیم بازار افزایش یافته است. «داداشی» و همکاران (۱۴۰۳) با مقاله‌ای در حوزه «حکمرانی شبکه‌ای و تنظیم بازار کالاهای اولویت‌دار» تأکید کردند که تنها با تقسیم وظایف میان بازیگران دولتی و غیردولتی می‌توان واکنش کارآمدی به بحران‌های عرضه و تقاضا داشت.

در سطح بین‌المللی، بخش قابل توجهی از پژوهش‌ها بر پیوند میان تنظیم بازار و تاب‌آوری زنجیره‌های تأمین متمرکز بوده است. سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۴م، در گزارش‌های خود بر ضرورت طراحی سیاست‌های چندسطحی برای مدیریت بازار کالاهای اساسی تأکید کرده است. «ایوانو» (۲۰۲۴) با تمرکز بر بحران کرونا، نشان داد که تنها رویکردهای منطقه‌ای و شبکه‌ای قادرند زنجیره‌های تأمین را در برابر شوک‌های هم‌زمان مقاوم سازند. رودریگز-پوز، ۲۰۱۸ در سال ۲۰۱۸ در حوزه برنامه‌ریزی منطقه‌ای بر این نکته تأکید کرد که هماهنگی سیاست‌های اقتصادی با ظرفیت‌های فضایی و منطقه‌ای، پیش‌شرط موفقیت در تنظیم بازار است (کارپنتر و ماس، ۲۰۱۴). مفهوم «تسخیر تنظیم‌گری» را معرفی کردند و هشدار دادند که اگر نهادهای تنظیم‌گر تحت فشار گروه‌های ذی‌نفع قرار گیرند، منافع عمومی قربانی خواهد شد. خلاصه‌ای از مطالعات بررسی شده در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱: خلاصه مطالعات پیشین (یافته‌های تحقیق).

Tab. 1: Conceptual model of regional market regulation under crisis conditions

ردیف	نویسنده/سال انتشار	عنوان مقاله	یافته‌های کلیدی	شکاف دانشی
1	احمدوند و همکاران، ۱۳۸۶	امکان‌سنجی تنظیم بازار تخم‌مرغ و گوشت مرغ امکان‌سنجی تنظیم بازار روغن نباتی و گوشت قرمز	ذخیره‌سازی و سیاست‌های حمایتی می‌تواند به کاهش نوسانات می‌شود.	به نقش مناطق و تفاوت‌های استانی در سیاست‌ها پرداخته است.
۲	ملکوئی‌خواه و سوخته‌سرایبی، ۱۳۸۶	بررسی فرآیند تنظیم بازار گوشت مرغ	عدم کارآمدی سیاست‌های قیمت کف و سقف در ارتقاء کیفی این بخش	عدم توجه به ساختار منطقه بندی در فقدان مدل حکمرانی
3	شاه‌آبادی و تشکری، ۱۳۹۱	تعیین‌کننده عرضه و تقاضای برنج در ایران	عوامل اقتصادی و سیاست‌های تنظیمی	فقدان بررسی سازوکار منطقه‌ای و حکمرانی چندسطحی

¹ Ivanov

ردیف	نویسنده/سال انتشار	عنوان مقاله	یافته‌های کلیدی	شکاف دانشی
		تعیین‌کننده عرضه و تقاضای گوشت قرمز در ایران	کوتاه‌مدت بر قیمت گوشت مؤثرند.	
4	قلی‌پور و محمدرزاده، ۱۳۹۲	بررسی بازار گوجه‌فرنگی در ایران و جهان	تهدیدهای قیمتی و نوسانات فصلی نیازمند مداخلات تنظیمی است.	تمرکز بر کالای خاص بدون مدل منطقه‌بندی یا پاسخ به بحران
5	چراغی، ۱۳۹۲	اثر سیاست‌های اقتصادی بر تنظیم بازار سیب درختی	سیاست‌های قیمتی و حمایتی نتایج کوتاه‌مدت داشتند.	جایگاه استان‌ها و ظرفیت منطقه‌ای لحاظ نشده.
6	زارعی، ۱۴۰۲	راهبردهای تنظیم بازار و ذخیره کالاهای اساسی	ذخیره‌سازی دولتی همچنان ابزار غالب است.	توجه ناکافی به نقش مناطق و ظرفیت بخش خصوصی
7	داداشی و همکاران، ۱۴۰۳	سطح‌بندی عوامل دخیل در تنظیم بازار کالاهای اولویت‌دار	عوامل حکمرانی شبکه‌ای و هماهنگی نهادی را شناسایی کرد.	بعد منطقه‌ای و شاخص‌های استانی غایب است.
8	نورانی‌آزاد و میرزابابازاده، ۱۴۰۳	تنظیم بازار و پویایی قدرت بازاری متأثر از عوامل درون‌زا و برون‌زای اقتصادی در صنعت خودروسازی ایران	شدت تمرکز و رفتار غیررقابتی نیازمند تنظیم‌گری است.	کالاهای اساسی و بعد منطقه‌ای مغفول مانده
9	رحمانی و همکاران، ۱۴۰۳	تحلیل اقتصادی تفاوت‌های استانی در قیمت‌ها، حاشیه بازاریابی و تولید تخم مرغ در ایران و کاربرد آن برای سیاست‌های منطقه‌ای	تفاوت‌های قیمت در استانی می‌تواند مبنای سیاست‌های تنظیمی در سطح مناطق باشد.	اشاره به بعد منطقه‌ای دارد، ولی فاقد مدل مفهومی جامع است و به شرایط بحرانی هم توجهی ندارد.
10	سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۲۱	Food Supply Chain Resilience after COVID-19	حکمرانی چندسطحی برای تاب‌آوری زنجیره غذایی ضروری است.	فاقد بومی‌سازی برای ایران
11	ایوانوف، ۲۰۲۴	Supply Chain Resilience in Crises	شبکه‌سازی منطقه‌ای کلید واکنش سریع است	نیازمند ترجمه به سیاست‌های تنظیم بازار ایران
12	رودریگز-پوز، ۲۰۱۸	The Revenge of the Places that Don't Matter	سیاست‌های ملی بدون توجه به مناطق شکاف فضایی را تشدید می‌کند.	پیوند مستقیم با تنظیم بازار ایران ندارد.
13	انسل و بوین، ۲۰۱۰	Crisis Management and Multi-level Governance	بحران‌ها تنها با حکمرانی چندسطحی مدیریت‌پذیرند.	بعد کالایی و تنظیم بازار غایب است.
۱۴	کارپنتر و ماس، ۲۰۱۴	Preventing Regulatory Capture	خطر تسخیر تنظیم‌گری در سیاست‌های اقتصادی.	توجهی به منطقه‌بندی بازار نشده است.

مرور مقالات داخلی نشان می‌دهد که بدنه اصلی پژوهش‌ها عمدتاً بر تنظیم بازار کالاهای اساسی کشاورزی متمرکز بوده است. این مطالعات با رویکردهای اقتصادسنجی یا تحلیل سیاستی، توانسته‌اند تا حدی عوامل مؤثر بر عرضه، تقاضا و نوسانات قیمتی را شناسایی کنند. با این حال، نقطه ضعف مشترک این پژوهش‌ها غفلت از بعد منطقه‌ای و حکمرانی چندسطحی است؛ یعنی به جای آن که ظرفیت‌ها و تفاوت‌های استانی و منطقه‌ای در سیاست‌های تنظیم بازار لحاظ شوند، تمرکز عمدتاً بر سطح ملی یا تحلیل بخشی باقی مانده است. حتی در محدود پژوهش‌هایی که به تفاوت‌های استانی پرداخته‌اند، چارچوب نظری منسجمی برای پیوند تنظیم بازار و برنامه‌ریزی منطقه‌ای ارائه نشده است. در مقابل، مقالات خارجی بیش از آن که بر کالای خاص تمرکز داشته باشند، به ابعاد نهادی و ساختاری تنظیم بازار و زنجیره تأمین پرداخته‌اند. محورهایی چون: تاب‌آوری زنجیره‌های تأمین در

بحران‌ها، حکمرانی چندسطحی در مدیریت بحران‌ها، پیامدهای نادیده گرفتن مناطق در سیاست‌گذاری ملی و مخاطرات تسخیر تنظیم‌گری در ادبیات جهانی پررنگ است. این مطالعات توانسته‌اند تصویری راهبردی از نحوه ترکیب سیاست‌های تنظیم بازار با تاب‌آوری، شفافیت نهادی و مشارکت بازیگران ارائه دهند. ضعف اصلی این بدنه پژوهشی در بومی‌سازی برای شرایط ایران و پرداختن به کالاهای اساسی و ملاحظات اجتماعی اقتصادی بومی است.

برآیند این دو دسته مطالعات، یک شکاف دانشی روشن را برجسته می‌کند؛ در ایران، تنظیم بازار هنوز بیش از حد به مداخلات ملی و مقطعی متکی است و کمتر بر الگوهای منطقه‌ای و چندسطحی تمرکز دارد. در سطح جهانی، گرچه چارچوب‌های نظری و نهادی پیش‌رفته‌ای برای تاب‌آوری و تنظیم‌گری وجود دارد، اما کمتر به تطبیق آن‌ها در بافت‌های خاص مانند ایران پرداخته شده است؛ از این‌رو، ضرورت اصلی پژوهش حاضر طراحی و ارائه الگوی مفهومی بومی برای تنظیم بازار منطقه‌ای در شرایط بحران است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که موضوع منطقه‌بندی کشور مسبوق به تجربه‌های متعدد بوده است؛ برای نمونه، وزارت کشور در سال ۱۳۹۲ ه.ش. کشور را به پنج منطقه تقسیم کرد که معیارهایی مانند: مجاورت جغرافیایی، نزدیکی فرهنگی-اجتماعی و تسهیل هماهنگی اداری در آن لحاظ شد (وزارت کشور، ۱۳۹۲). وزارت بهداشت نیز در سال ۱۳۹۴ ه.ش. با هدف ارتقای عدالت در دسترسی به خدمات درمانی، نظام سلامت کشور را در قالب ۱۰ منطقه بهداشت و درمان ساماندهی کرد (وزارت بهداشت، ۱۳۹۴). تجربه‌ای قدیمی‌تر نیز در دهه ۱۳۸۰ ه.ش. توسط وزارت صمت و سازمان غله اجرا شد که طی آن کشور بر اساس ظرفیت تولیدی و تجاری به ۱۴ منطقه تقسیم گردید (وزارت صمت، ۱۳۸۵). اشتراک این تجارب در تأکید بر معیارهایی چون: مجاورت جغرافیایی، اشتراکات فرهنگی-اجتماعی، ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های مشترک بوده است. در کنار این تجارب اجرایی، اسناد بالادستی نیز جهت‌گیری‌هایی روشن برای پیوند تنظیم بازار با حکمرانی چندسطحی و منطقه‌ای ارائه داده‌اند. «سند نقشه راه تنظیم بازار کشور-۱۳۹۸» بر ضرورت هماهنگی میان دستگاه‌ها و تقویت نقش مناطق در مدیریت توزیع تأکید دارد. «سند ملی مدیریت بحران-۱۳۹۹» نیز صراحتاً حکمرانی چندسطحی و تمرکز بر ظرفیت‌های محلی و منطقه‌ای را برای مقابله با بحران‌ها توصیه می‌کند. همچنین، «سند ملی دانش بنیان امنیت غذایی-۱۴۰۱» بر اهمیت تأمین پایدار کالاهای اساسی در سطح استانی و منطقه‌ای تأکید کرده است. مجموعه این اسناد نشان می‌دهد که بستر حقوقی و سیاستی لازم برای حرکت به سمت تنظیم بازار منطقه‌ای در کشور وجود دارد.

۴. الگوی مفهومی پژوهش

الگوی مفهومی این پژوهش بر مبنای سه حوزه اصلی ادبیات نظری، یعنی مدیریت بحران، برنامه‌ریزی منطقه‌ای و تنظیم بازار طراحی شده است. مرور ادبیات نشان می‌دهد که هر یک از این حوزه‌ها مجموعه‌ای از نظریه‌های کلیدی و تحولات تطوری دارند که می‌توانند بنیان نظری لازم برای طراحی یک چارچوب بومی در شرایط بحران را فراهم آورند؛ از سوی دیگر، پیوند این حوزه‌ها با موضوع تنظیم بازار منطقه‌ای مستلزم آن است که دلالت سیاستی هر حوزه روشن شود و مؤلفه‌های کلیدی آن به ابزارهای سنجش و شاخص‌سازی تبدیل گردد. جدول (۲)، الگوی مفهومی پژوهش را به صورت خلاصه ارائه می‌کند.

جدول ۲: الگوی مفهومی تنظیم بازار منطقه‌ای در شرایط بحران (یافته‌های تحقیق).

Tab. 2: Summary of Previous Studies

مخبر اصلی	نظریه‌های اصلی	دلالت سیاستی در بحران	مؤلفه‌های کلیدی
مدیریت بحران	- تاب‌آوری - چرخه مدیریت بحران چهار مرحله‌ای - حکمرانی چندسطحی در بحران - تاب‌آوری زنجیره تأمین	طراحی سازوکارهای چابک، چندسطحی و پیش‌نگر	- سرعت واکنش و تصمیم‌گیری - پوشش و ظرفیت زیرساخت‌های حیاتی - هماهنگی سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی - قابلیت بازسازی پایدار
برنامه‌ریزی منطقه‌ای	- رشد نامتوازن - نظریه وابستگی متقابل و برنامه‌ریزی مشارکتی - آمایش سرزمین - تاب‌آوری منطقه‌ای و حکمرانی چندسطحی	استفاده از ظرفیت‌های منطقه‌ای و تقسیم کار فضایی برای توزیع متوازن منابع و کالاها	- جمعیت و تراکم - ظرفیت تولیدی و اقتصادی مناطق - پراکندگی و کیفیت زیرساخت‌ها - سطح مشارکت ذی‌نفعان محلی
تنظیم بازار	- شکست بازار - شکست نابازار - دولت تنظیم‌گر - اقتصاد سیاسی تنظیم‌گری - تسخیر تنظیم‌گری	طراحی الگوی تنظیم بازار منطقه‌ای با تأکید بر رفع شکست‌های بازار و نابازار و مشارکت بازیگران محلی	- ظرفیت تأمین و تولید منطقه‌ای - توان لجستیکی و شبکه توزیع - سطح شفافیت و نظارت - میزان مشارکت تشکلهای و بخش خصوصی

جدول (۱) نشان می‌دهد که سه محور اصلی ادبیات نظری با یک‌دیگر پیوند خورده و بستر مشترکی برای طراحی الگوی تنظیم بازار منطقه‌ای ایجاد می‌کنند. ترکیب این سه محور، بیانگر آن است که طراحی الگوی تنظیم بازار منطقه‌ای در شرایط بحران، تنها زمانی موفق خواهد بود که اصول تاب‌آوری و مدیریت بحران، ظرفیت‌های منطقه‌ای و حکمرانی چندسطحی و سازوکارهای تنظیم‌گری شفاف و مشارکتی به‌طور هم‌زمان مدنظر قرار گیرند. این پیوند سه‌گانه مبنای چارچوب تحلیلی پژوهش و گام بعدی در مسیر شاخص‌سازی و مدل‌سازی خواهد بود. با توجه به تلفیق سه حوزه نظری مدیریت بحران، برنامه‌ریزی منطقه‌ای و تنظیم بازار، پرسش‌های این پژوهش به گونه‌ای طراحی شده‌اند که بتوانند ضمن حفظ انسجام نظری، مبنایی برای استخراج مؤلفه‌های اجرایی الگو فراهم آورند. همان‌طور که در مقدمه ذکر شد، براساس چارچوب طراحی شده دو پرسش اساسی مورد تأکید در این پژوهش قرار دارد؛ «الگوی مفهومی تنظیم بازار منطقه‌ای در شرایط بحران بر اساس پیوند میان مدیریت بحران، برنامه‌ریزی منطقه‌ای و تنظیم بازار چگونه قابل طراحی است؟» و «چارچوب الگوی پیشنهادی، چه مؤلفه‌ها و سازوکارهایی می‌تواند به کارآمدی حکمرانی منطقه‌ای بازار و افزایش تاب‌آوری زنجیره تأمین در شرایط بحران کمک کنند؟».

۴-۱. منطقه‌بندی اولیه برای تنظیم بازار

یکی از گام‌های کلیدی در طراحی الگوی تنظیم بازار منطقه‌ای، تعیین نحوه تقسیم کشور به واحدهای منطقه‌ای است. این مرحله نه صرفاً یک تقسیم‌بندی جغرافیایی، بلکه تلاشی برای تعریف چارچوبی کارآمد بر پایه شاخص‌های جمعیتی، تولیدی، زیرساختی و مدیریتی به‌شمار می‌آید. مبنای نظری این بخش بر اصل «حداقل همگنی درونی و حداکثر ناهمگنی بیرونی» استوار است؛ به این معنا که هر منطقه باید درونی همگن و قابل مدیریت داشته باشد،

در حالیکه از سایر مناطق نیز تمایز معناداری پیدا کند. افزون بر این، اصل «کارآمدی مدیریتی» نیز اقتضا می‌کند که تعداد مناطق به‌گونه‌ای انتخاب شود که اداره و هماهنگی آن‌ها در شرایط بحرانی و تنظیم بازار عملیاتی باشد. طراحی گزینه‌های مختلف منطقه‌بندی در این پژوهش بر اساس مؤلفه‌هایی انجام گرفته است که در مطالعات مرتبط داخلی مورد توجه قرار گرفته‌اند (تقسیم‌بندی پنج منطقه‌ای وزارت کشور سال ۱۳۹۲؛ الگوی ده منطقه‌ای وزارت بهداشت سال ۱۳۹۴ و تقسیم‌بندی چهارده منطقه‌ای سازمان غله و خدمات بازرگانی وزارت صنعت، معدن و تجارت دهه ۱۳۸۰). در این ارتباط، همجواری جغرافیایی (برای تسهیل پیوندهای سرزمینی و کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل)، اشتراکات فرهنگی (برای تقویت همبستگی اجتماعی و پذیرش الگوهای مشترک حکمرانی)، و اشتراکات اجتماعی (برای بهبود هماهنگی نهادی و ظرفیت‌های مدیریتی در سطح منطقه‌ای) از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در تقسیم‌بندی به‌شمار می‌روند.

نکته مهم دیگر، تعداد استان‌های درون هر منطقه است که اگر بیش از حد زیاد یا بیش از حد کم شود، بر اصل «حداقل همگنی درونی و حداکثر ناهمگنی بیرونی» اثر منفی خواهد گذاشت؛ به بیان دیگر، منطقه‌ای که تعداد استان‌های بسیار زیادی داشته باشد، ناهمگون‌تر شده و از انسجام مدیریتی بازمی‌ماند. منطقه‌ای هم که بسیار کوچک یا تک‌استانی باشد، از منطق تفاوت‌های منطقه‌ای تهی خواهد شد؛ از این‌رو، پژوهش حاضر تلاش کرده است تا حدی از توازن در تعداد استان‌های مناطق نیز رعایت گردد.

با توجه به این ملاحظات و براساس نظرات خبرگان، دامنه‌ای میان چهار تا هشت منطقه برای طراحی گزینه‌های مختلف در نظر گرفته شد. دلیل این انتخاب آن است که از یک‌سو گزینه‌های کمتر (چهار یا پنج منطقه) امکان مدیریت متمرکزتر و ساده‌تر را فراهم می‌آورند و از سوی دیگر، گزینه‌های بیشتر (شش تا هشت منطقه) توانایی بالاتری در بازتاب تفاوت‌های جمعیتی، اقتصادی و زیرساختی میان استان‌ها دارند؛ درواقع، محدوده ۴ تا ۸ منطقه به‌عنوان «طیف منطقی» بین حداقل تجربه داخلی (۵ منطقه) و حداکثر آن (۱۴ منطقه) انتخاب شده‌اند؛ به‌گونه‌ای که هم با اصول نظری هم‌خوان باشد و هم به اقتضات اجرایی نزدیک‌تر گردد؛ بنابراین، منطقه‌بندی اولیه کشور در این پژوهش براساس طراحی طیفی از گزینه‌های ۴، ۵، ۶، ۷ و ۸ منطقه‌ای انجام شد تا زمینه لازم برای ارزیابی مقایسه‌ای و انتخاب گزینه بهینه فراهم شود. این مرحله عملاً مبنای ورود به فرآیند شاخص‌سازی و وزن‌دهی قرار گرفت و این امکان را ایجاد می‌کند تا تحلیل‌های بعدی در بستری علمی و متکی بر تجارب داخلی استوار شوند.

۵. روش‌شناسی پژوهش

برای تبیین مسیر تحقیق و روشن‌ساختن ابزارها و منابع داده‌ای مورد استفاده، تنظیم‌گری منطقه‌ای در ایران در قالب یک چارچوب ترکیبی و مرحله‌ای در سه گام اصلی بازنمایی شده است: (۱) منطقه‌بندی؛ (۲) شاخص‌سازی و وزن‌دهی و نهایتاً (۳) تحلیل و طراحی الگو. در هر یک از این مراحل، روش تحقیق متناسب با ماهیت موضوع و اهداف انتخاب شده است؛ به‌گونه‌ای که ترکیبی از تحلیل اسنادی و تطبیقی، مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه‌ها و درنهایت مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره به‌کار گرفته شدند. جدول (۳) خلاصه‌ای از این مراحل، روش‌های تحقیق متناظر و اطلاعات مورد استفاده را نشان می‌دهد.

جدول ۳: کدهای محوری و کدهای فرعی چرخه تنظیم‌گری صنعتی در ایران (یافته‌های تحقیق).

Tab. 3: Main and Sub-Categories of the Industrial Regulation Cycle in Iran

بخش بندی	روش تحقیق	توضیحات
منطقه‌بندی	مطالعات کتابخانه‌ای و تطبیقی	تحلیل اسناد بالادستی، بررسی تجارب مطالعاتی و بررسی سوابق منطقه‌بندی کشور
شاخص‌سازی و وزن‌دهی	مطالعات کتابخانه‌ای و روش دلفی	مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۹ خبره و اجماع نظر با تحلیل محتوا
تحلیل و طراحی الگو	مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره	روش تصمیم‌گیری چندمعیاره (AHP) ¹

در مرحله سوم، برای تحلیل و طراحی الگو از مدل تحلیل چندمعیاره استفاده شده است. این روش به دلیل قابلیت ساختاردهی مسائل پیچیده و امکان ترکیب قضاوت‌های کارشناسی با داده‌های کمی، برای رتبه‌بندی شاخص‌ها و اولویت‌بندی مناطق در زمینه تنظیم بازار منطقه‌ای به کار گرفته می‌شود. در این چارچوب، سلسله‌مراتب تصمیم متشکل از هدف، معیارها و گزینه‌ها طراحی گردید و شاخص‌های اصلی و فرعی از طریق مقایسه‌های زوجی توسط خبرگان ارزیابی شدند. پس از استخراج داده‌ها، وزن نسبی هر شاخص و میزان اهمیت نسبی مناطق محاسبه می‌شود. در پایان، با تجمیع وزن‌ها و تحلیل نتایج، الگوی نهایی تنظیم بازار منطقه‌ای در شرایط بحران تبیین می‌شود.

۱-۵. جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات

پس از انجام مرحله منطقه‌بندی اولیه، ضرورت دارد ابزارهایی کمی و نظام‌مند برای سنجش و ارزیابی ظرفیت‌های هر منطقه طراحی گردد تا بتوان نسبی استان‌ها و مناطق پیشنهادی را در ایفای نقش در تنظیم بازار مورد بررسی قرار داد. انتخاب شاخص‌ها نه صرفاً برپایه قابل دسترس بودن داده‌های آماری، بلکه براساس تلفیقی از ادبیات نظری موجود، اسناد بالادستی و نیز تجارب عملی سیاست‌گذاری در حوزه تنظیم بازار صورت گرفته است. به‌ویژه تلاش شد شاخص‌هایی گزینش شوند که با مبانی نظری حکمرانی چندسطحی تنظیم‌گری و الزامات منطقه‌بندی در شرایط بحران هم‌خوانی داشته باشند.

برای ارزیابی ظرفیت مناطق در فرآیند تنظیم بازار، مجموعه‌ای از شاخص‌ها در سه حوزه اصلی جمعیتی (جمعیت کل استان و تراکم جمعیتی)، توان تولیدی (ارزش‌افزوده کشاورزی، صنعت، معدن، تأمین برق، تأمین گاز و تأمین آب) و زیرساختی (طول شبکه جاده‌ای، ظرفیت ناوگان حمل‌ونقل کالا، تعداد و ظرفیت انبارها و سردخانه‌ها، ظرفیت سیلوه‌های ذخیره غلات) تعریف شده است. انتخاب این شاخص‌ها براساس ادبیات نظری مرتبط (در الگوی مفهومی)، اسناد بالادستی و نیز نظر خبرگان (۹ نفر از خبرگان حوزه اقتصاد (۴ نفر)، کشاورزی (۴) و مدیریت بحران (۱) در قالب مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و روش دلفی مشارکت داشتند) انجام گرفته است. هدف آن است که ابعاد مختلفی که بر توانایی مناطق در زنجیره تأمین و توزیع کالاهای اساسی اثرگذارند، به‌طور

1. Saaty, 1980; Saaty, 2008

نظام‌مند پوشش داده شوند. اطلاعات در اختیار مربوط به شاخص‌های مورد اشاره براساس آخرین اطلاعات مرکز آمار ایران منتهی به سال ۱۴۰۳ در جدول (۴) ارائه شده است.

جدول ۴: داده و اطلاعات برای منطقه‌بندی تنظیم بازار (مرکز آمار ایران).

Tab. 4: Data and information used for regionalization of market regulation

حوزه زیرساختی					حوزه جمعیت	حوزه توان تولید (ارزش افزوده)					نام استان/واحد	ردیف
سیلو	سردخانه	انبارها	خودرو تجاری	راه بین شهری	جمعیت	آبرسانی	تأمین برق و گاز	معدن	صنعت	کشاورزی		
هزار تن	هزار تن	هزار مترمکعب	تعداد	کیلومتر	هزار نفر	هکتار	هکتار	هکتار	هکتار	هکتار		
70	243	900	5,416	3,300	4,092	1.1	3.7	15.4	133.8	24.9	آذربایجان شرقی	1
154	1,518	353	3,578	2,720	3,529	0.3	1.2	1.5	31.1	26.6	آذربایجان غربی	2
70	25	2	2,003	1,806	1,299	0.2	0.5	0.1	19.1	12.8	اردبیل	3
144	73	748	4,776	6,245	5,429	2.5	10.9	2.1	207.9	30.8	اصفهان	4
80	176	0	2,532	536	3,028	0.3	1.2	0.4	82.4	11.1	البرز	5
0	4	35	839	2,198	597	0.1	0.5	0.1	5.9	5.6	ایلام	6
48	4	5	926	1,373	1,277	0.2	62.4	0.3	134.5	10.6	بوشهر	7
190	239	16,397	12,091	1,287	14,425	3.2	205.4	0.9	358.0	28.4	تهران	8
28	53	43	1,761	2,578	997	0.1	2.5	0.1	9.3	9.0	چهارمحال و بختیاری	9
35	2	0	729	6,585	845	0.1	0.3	3.5	10.3	8.4	خراسان جنوبی	10
306	330	306	5,008	3,165	7,109	0.7	5.4	17.7	66.1	39.7	خراسان رضوی	11
55	23	8	1,023	2,051	875	0.1	2.5	0.3	17.3	10.8	خراسان شمالی	12
292	83	14	2,278	4,960	5,115	1.3	29.9	0.3	164.1	40.2	خوزستان	13
8	68	16	1,900	1,525	1,119	0.2	1.0	9.4	39.6	10.8	زنجان	14
48	31	71	799	4,331	787	0.2	0.8	1.6	46.6	13.2	سمنان	15
13	65	74	2,294	2,963	3,280	0.3	0.8	0.6	18.6	27.8	سیستان و بلوچستان	16
430	1	24	12,847	8,591	5,136	0.9	9.8	2.3	56.5	53.0	فارس	17
80	70	223	1,372	1,388	1,346	0.3	2.2	0.2	59.5	13.7	قزوین	18
110	72	17	1,835	778	1,454	0.2	0.5	0.4	28.8	6.0	قم	19
78	21	18	1,246	17,001	1,689	0.1	0.5	2.2	12.5	13.7	کردستان	20
216	268	0	4,369	6,795	3,413	0.7	5.2	105.6	71.1	38.9	کرمان	21
238	26	93	3,065	2,378	1,999	0.2	3.1	0.8	24.0	14.2	کرمانشاه	22
28	6	0	596	1,899	759	0.1	0.2	0.3	9.4	5.9	کهگیلویه و بویراحمد	23
272	22	182	1,610	1,313	2,016	0.2	0.5	0.6	14.6	21.3	گلستان	24
103	67	365	906	19,008	2,569	0.4	1.3	0.2	29.2	27.1	گیلان	25
185	26	41	1,899	2,583	1,792	0.3	0.4	1.1	8.9	18.7	لرستان	26
103	2,002	63	1,741	2,463	3,415	0.5	2.3	0.8	40.1	59.0	مازندران	27
83	71	0	1,566	2,025	1,472	0.3	4.0	4.4	94.4	11.3	مرکزی	28
0	6	2,764	1,830	3,160	2,018	0.7	6.3	0.8	96.7	25.1	هرمزگان	29
156	73	107	2,161	1,733	1,769	0.3	1.3	0.7	17.5	23.1	همدان	30
18	18	113	1,592	2,383	1,314	0.7	4.0	39.1	85.6	16.6	یزد	31

پس از استخراج اطلاعات، داده‌های خام بازبینی شدند و موارد ناقص یا ناسازگار حذف یا اصلاح گردید؛ بدین ترتیب، مجموعه‌ای از داده‌های قابل اعتماد و هم‌گرا فراهم شد و در مراحل بعدی پژوهش، مبنای محاسبه شاخص ترکیبی قرار خواهد گرفت.

۲-۵. طراحی شاخص ترکیبی

برای سنجش گزینه‌های مختلف منطقه‌بندی، نتایج شاخص‌های پایه (جمعیتی، تولیدی و زیرساختی) باید به یک مقیاس واحد و قابل مقایسه تبدیل شود؛ از این رو، در این بخش با اتکا به داده‌های استخراج‌شده و پالایش‌شده، و بر مبنای اجماع خبرگان، یک «شاخص ترکیبی-CI» طراحی شده است^۱ که چهار بُعد کلیدی کارآمدی تنظیم بازار منطقه‌ای را هم‌زمان بازنمایی می‌کند (توازن بین مناطق در ظرفیت تولید و زیرساخت، همگنی جمعیت درون مناطق، پراکندگی منطقی استان‌های قوی میان مناطق و سطح تمرکز/سهولت مدیریت منطقه‌ای). این شاخص ترکیبی، تصویری یکپارچه از آمادگی هر گزینه برای اجرای تنظیم بازار در شرایط بحران ارائه می‌دهد و مبنای رتبه‌بندی علمی گزینه‌های ۴ تا ۸ منطقه‌ای قرار می‌گیرد. برای ترکیب شاخص‌های منفرد و دستیابی به یک معیار جامع، از مدل وزنی استفاده شده است. شاخص ترکیبی CI به صورت معادله (۱) تعریف می‌شود:

$$CI = w_1(TB) + w_2(HJ) + w_3(PS) + w_4(TM) \quad (1)$$

که در آن:

- TB توان مناطق در تولید و زیرساخت (وزن ۴۰٪)^۲؛
- HJ همگنی جمعیت استان‌ها درون مناطق (وزن ۳۰٪)^۳؛
- PS پراکندگی استان‌های قوی در میان مناطق (وزن ۱۵٪)^۴؛
- TM تمرکز مدیریتی و سهولت اداره مناطق (وزن ۱۵٪)^۵؛

برای تعیین وزن‌های نهایی، ابتدا ماتریس مقایسات زوجی براساس نظر نه خبره تدوین گردید؛ سپس وزن نسبی هر شاخص از طریق بردار ویژه محاسبه شد. در ادامه، ضریب سازگاری^۶ برابر با ۰.۰۰۸ به دست آمد که کمتر از حد آستانه ۰.۱ است؛ بنابراین قضاوت‌ها از اعتبار منطقی برخوردار بوده و وزن‌های نهایی تثبیت شدند. این فرآیند موجب تثبیت وزن بالاتر برای بعد «توان مناطق در تولید و زیرساخت» (۴۰٪) شد؛ چراکه ظرفیت تولیدی و زیرساختی بیشترین نقش را در تضمین دسترسی منصفانه به کالاهای اساسی ایفا می‌کند. ابعاد «همگنی جمعیت» و «پراکندگی استان‌های قوی» به دلیل اهمیت عدالت توزیعی و کاهش تمرکز، وزن‌های متوسط و پایین‌تر (۳۰٪ و ۱۵٪) به خود اختصاص دادند. در نهایت، بعد «تمرکز مدیریتی» نیز با تأکید بر امکان مدیریت مؤثر و کاهش هزینه‌های اداری، وزنی معادل با پراکندگی استان‌های قوی (۱۵٪) دریافت کرده است.

¹ Nardo et al., 2005; Munda, 2005

² Total Balance of Regions in Production & Infrastructure

³ Homogeneity of Provinces within Regions

⁴ Powerful Provinces Spread

⁵ Territorial Management Concentration

⁶ Consistency Ratio

منابع داده‌ای توان مناطق در تولید و زیرساخت مستقیماً از داده‌های خام اقتصادی شامل ارزش افزوده بخش‌های کشاورزی، صنعت، معدن، انرژی و همچنین زیرساخت‌های حمل‌ونقل و ذخیره‌سازی به‌دست آمده است. همگنی استان‌ها نیز براساس داده‌های جمعیتی و تراکم جمعیتی استان‌ها محاسبه شده تا حداقل همگنی درونی و حداکثر ناهمگنی بیرونی لحاظ شود. تمرکز مدیریتی نیز از طریق قضاوت خبرگان و اختصاص نمره کیفی بین ۰ تا ۱ برای هر گزینه ارزیابی شد. علاوه بر این، برای پرهیز از خطای محاسباتی تمامی داده‌ها نرمال‌سازی شدند. پس از نرمال‌سازی داده‌ها، امتیاز هر گزینه منطقه‌بندی با استفاده از مدل خطی وزنی محاسبه شده است.

۳-۵. نتایج شاخص ترکیبی (CI)

برای مقایسه منسجم گزینه‌های ۴ تا ۸ منطقه‌ای، شاخص ترکیبی بر مبنای چهار بُعد «توان مناطق در تولید و زیرساخت»، «همگنی استان‌ها درون مناطق»، «پراکندگی استان‌های قوی میان مناطق» و «تمرکز مدیریتی/سهولت اداره مناطق» محاسبه شده است. داده‌های هر بُعد ابتدا براساس رویه ازپیش توضیح داده شده استخراج و آماده‌سازی شدند و سپس با وزن‌های نهایی به‌دست آمده از روش AHP در مدل خطی وزنی تجمیع گردیدند. خروجی نهایی در جدول (۵) ارائه شده است.

جدول ۵: نتایج شاخص ترکیبی منطقه‌بندی (یافته‌های تحقیق).

Tab. 5: Results of the composite index /AHP ranking of regionalization alternatives

رتبه	گزینه				
	توان مناطق ٪ ۴۰	همگنی جمعیت ٪ ۳۰	پراکندگی استان قوی ٪ ۱۵	تمرکز مدیریتی ٪ ۱۵	امتیاز نهایی ٪ ۱۰۰
۲	0.96	0.23	1	0.2	0.65
۱	0.95	0.27	1	0.4	0.67
۳	0.89	0.26	0.83	0.6	0.63
۴	0.92	0.38	0.80	0.8	0.61
۵	0.88	0.43	0.75	1	0.59

نتایج نشان می‌دهد گزینه ۵ منطقه‌ای بالاترین امتیاز ترکیبی را کسب کرده و از نظر هم‌زمان‌سازی چهار بُعد کلیدی الگوی تنظیم بازار منطقه‌ای، مناسب‌ترین گزینه است. این گزینه ضمن حفظ توازن قابل قبول تولید و زیرساخت، از همگنی درون منطقه‌ای بهتر نسبت به گزینه ۴ منطقه‌ای برخوردار است و در عین حال پراکندگی منطقی استان‌های قوی و سطح تمرکز مدیریتی قابل اداره را نیز فراهم می‌کند. با افزایش تعداد مناطق (۶ تا ۸)، هرچند پراکندگی و برخی شاخص‌های درون منطقه‌ای بهبود نسبی می‌یابند، اما پیچیدگی مدیریتی افزایش یافته و توازن تولید/زیرساخت کاهش می‌یابد؛ به همین دلیل امتیاز ترکیبی آن‌ها پایین‌تر از گزینه ۵ منطقه‌ای است.

برای تکمیل یافته‌های به‌دست آمده از شاخص ترکیبی و رتبه‌بندی گزینه‌های منطقه‌بندی، در ادامه استان‌های کشور در قالب الگوی پنج منطقه‌ای مشخص شده‌اند. جدول (۶) نشان می‌دهد هر یک از استان‌ها در کدام منطقه قرار گرفته‌اند و استان‌های معین مسئول هماهنگی در سطح منطقه کدام‌اند. این مرحله به‌نوعی پیوند میان تحلیل

کمی و طراحی عملیاتی ایجاد می‌کند و زمینه را برای ارائه مدل اجرایی تنظیم بازار در شرایط بحرانی فراهم می‌آورد.

جدول ۶: تقسیم‌بندی استان‌ها و استان‌های معین در منطقه‌ای کردن تنظیم بازار (یافته‌های تحقیق).

Tab.6: Provincial grouping and lead provinces (Moin) for regional market regulation

مدل پنج منطقه‌ای	تعداد استان‌ها	استان‌ها	معین اول	معین دوم
منطقه ۱	۷	تهران، البرز، قزوین، مازندران، گلستان، سمنان، قم	تهران	البرز
منطقه ۲	۶	اصفهان، فارس، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد، بوشهر، هرمزگان	اصفهان	فارس
منطقه ۳	۶	آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل، زنجان، گیلان، کردستان	آذربایجان شرقی	گیلان
منطقه ۴	۶	خوزستان، لرستان، کرمانشاه، ایلام، همدان، مرکزی	خوزستان	مرکزی
منطقه ۵	۶	خراسان رضوی، خراسان شمالی، خراسان جنوبی، یزد، کرمان، سیستان و بلوچستان	خراسان رضوی	کرمان

۶. نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف طراحی الگویی بومی برای تنظیم بازار منطقه‌ای در ایران شکل گرفت؛ الگویی که بتواند میان سیاست‌گذاری ملی، ظرفیت‌های منطقه‌ای و محلی پیوند برقرار کند و به‌ویژه در شرایط بحرانی، دسترسی عادلانه و پایدار به کالاهای اساسی را تضمین نماید. ضرورت این مطالعه نه تنها به آسیب‌پذیری زنجیره‌های تأمین در سال‌های اخیر بازمی‌گردد، بلکه در بستر حوادثی چون جنگ ۱۲ روزه اخیر (ایران و رژیم غاصب صهیونیستی) و نیز استمرار تحریم‌های اقتصادی، بیش‌ازپیش اهمیت یافته است. تجربهٔ چنین بحران‌هایی نشان داد که وابستگی صرف به سازوکارهای ملی، پاسخ‌گوی نیازهای فوری و توزیع عادلانهٔ کالاها نیست و بدون اتکا به ظرفیت‌های متنوع و بومی مناطق کشور، سیاست‌های تنظیم بازار نمی‌توانند به‌طور کارآمد تحقق یابند؛ از این‌رو، تلاش شد تا با ترکیب مبانی نظری، مطالعات مرتبط، اسناد بالادستی و روش‌های کمی، تصویری جامع و عملیاتی از امکان‌پذیری و کارآمدی تنظیم بازار منطقه‌ای ترسیم شود.

از منظر روش‌شناسی، تحقیق بر مبنای یک چارچوب سه‌مرحله‌ای پیش‌رفت؛ در مرحلهٔ نخست، گزینه‌های مختلف منطقه‌بندی کشور طراحی شدند. این طراحی با اتکاء به تجارب پیشین تقسیمات منطقه‌ای و براساس مؤلفه‌هایی هم‌چون همجواری جغرافیایی، اشتراکات فرهنگی و اجتماعی و معیارهای همگنی درونی و ناهمگنی بیرونی صورت گرفت. هدف از این مرحله، دستیابی به گزینه‌هایی از چهار تا هشت منطقه بود که بتوانند مبنای تحلیل‌های بعدی قرار گیرند. در مرحلهٔ دوم، شاخص‌های پایه در سه حوزهٔ جمعیتی، توان تولیدی و زیرساختی استخراج شدند. این شاخص‌ها با بهره‌گیری از داده‌های رسمی و معتبر و پس از پالایش و پردازش انتخاب شدند تا ابعادی از زنجیرهٔ تأمین و توزیع کالاها را پوشش دهند. در مرحلهٔ سوم، با ترکیب نتایج این شاخص‌ها و نظر خبرگان، یک شاخص ترکیبی طراحی شد که چهار بُعد اساسی تنظیم بازار منطقه‌ای، یعنی توان تولید و زیرساخت، همگنی جمعیت درون مناطق، پراکندگی منطقی استان‌های قوی و تمرکز مدیریتی را در خود جای داد. یافته‌های تحقیق نشان داد که در میان گزینه‌های مختلف منطقه‌بندی، الگوی پنج‌منطقه‌ای بیشترین هم‌پوشانی را با اهداف

عدالت، کارآمدی و قابلیت اجرا دارد. این گزینه از یک سو توانست ظرفیت‌های تولیدی و زیرساختی کشور را به گونه‌ای متوازن میان مناطق توزیع کند و از سوی دیگر، سطح مناسبی از همگنی جمعیت و پراکندگی منطقی استان‌های قوی را تأمین نماید.

این نتایج را می‌توان در پرتو الگوی مفهومی سه‌سطحی تحقیق نیز تحلیل کرد. در سطح ملی، تنظیم بازار منطقه‌ای می‌تواند به سیاست‌گذاران کمک کند تا ضمن افزایش تاب‌آوری کشور در برابر بحران‌ها، دسترسی عادلانه به کالاها را نیز تضمین نمایند. در سطح منطقه‌ای، یافته‌ها بر اهمیت مناطق به‌عنوان پل ارتباطی میان دولت مرکزی و استان‌ها تأکید کردند و نشان دادند که چگونه تقسیم‌بندی مناسب می‌تواند به توزیع متوازن ظرفیت‌ها کمک کند. در سطح محلی (استانی) نیز، نتایج حاکی از آن بود که همگنی جمعیت و تقویت نهادهای محلی می‌تواند اجرای سیاست‌ها را کارآمدتر سازد و اعتماد ذی‌نفعان را افزایش دهد.

در نهایت، این پژوهش نشان داد که تنظیم بازار منطقه‌ای صرفاً یک تقسیم‌بندی جغرافیایی نیست، بلکه الگوی علمی و داده‌محور است که می‌تواند هم‌زمان پاسخ‌گوی الزامات عدالت اجتماعی، کارآمدی اقتصادی و تاب‌آوری نهادی باشد. استفاده از مدل وزنی، نظر خبرگان و روش AHP برای تعیین وزن‌ها، به این الگو استحکام بخشیده و آن را از یک طرح نظری به ابزاری کاربردی برای سیاست‌گذاران تبدیل کرده است. بر این اساس، می‌توان بیان کرد، تنظیم بازار منطقه‌ای با تکیه بر شاخص‌های جامع و شاخص ترکیبی طراحی شده، افق تازه‌ای برای مدیریت پایدار زنجیره تأمین کالاهای اساسی در ایران می‌گشاید.

پیشنهاد‌های این پژوهش بر پایه یافته‌های تحلیلی و اجماع خبرگان استخراج گردیده و در قالب مدلی سه‌سطحی برای اجرای تنظیم بازار منطقه‌ای در شرایط بحرانی صورت‌بندی شده است. این مدل با هدف افزایش تاب‌آوری زنجیره‌های تأمین و تضمین دسترسی پایدار و عادلانه به کالاهای اساسی طراحی شده و تلاش می‌کند تا ضمن حفظ انسجام ملی، ظرفیت‌های منطقه‌ای و استانی را نیز فعال سازد.

در سطح ملی، نقش سیاست‌گذاری و راهبری برجسته است. تشکیل «قرارگاه تنظیم بازار» با اختیارات ویژه، تدوین دستورالعمل‌های خاص بحران، تفویض اختیار به مناطق، تقسیم کار نهادی و رفع تعارض میان دستگاه‌ها و نیز پایش مستمر وضعیت کشور از مهم‌ترین وظایف این سطح به‌شمار می‌رود. این سطح تضمین‌کننده انسجام ملی و هماهنگی کلان میان دستگاه‌های اجرایی است.

در سطح منطقه‌ای، وظیفه اصلی هماهنگی و تصمیم‌سازی است. اجرای مستقیم دستورات تفویض شده، تشکیل قرارگاه‌های تنظیم بازار کالایی، رفع کمبودها و حل تعارضات میان دستگاه‌های منطقه‌ای و گزارش‌دهی منظم به سطح ملی از مهم‌ترین اقدامات این سطح محسوب می‌شود. سطح منطقه‌ای نقش حلقه واسط میان تصمیمات ملی و اجرای استانی را ایفا کرده و موجب افزایش سرعت عمل و اثربخشی سیاست‌ها در شرایط بحران می‌گردد.

در سطح استانی، بعد عملیاتی و اجرایی برجسته می‌شود. اقدام سریع براساس مصوبات قرارگاه‌های ملی و منطقه‌ای، بهره‌گیری از ظرفیت دستگاه‌های محلی، مشارکت سازمان‌های مردمی، اصناف، اتحادیه‌ها، NGOها، مساجد و خیریه‌ها، استقرار تیم‌های بازرسی ویژه، تقویت ارتباطات مردمی و استفاده از مسئولیت اجتماعی

شرکت‌های بزرگ از مهم‌ترین وظایف این سطح است. این سطح در واقع خط مقدم اجرای سیاست‌هاست و پیوند مستقیم با جامعه و بازار دارد.

به این ترتیب، الگوی سه‌سطحی پیشنهادی ارائه‌شده در نمودار (۱)، با اتکا بر مبانی نظری، داده‌های تحلیلی و قضاوت‌های خبرگان، به‌عنوان مدلی بومی و کارآمد برای حکمرانی و مدیریت تنظیم بازار منطقه‌ای در شرایط بحرانی قابل بهره‌برداری است. این مدل ضمن تبیین ارتباط میان سطوح ملی، منطقه‌ای و کالایی، وظایف و نقش‌های کلیدی هر سطح را به‌طور مشخص تشریح می‌کند و می‌تواند مبنای تصمیم‌سازی و اقدام هماهنگ در شرایط ناپایداری بازار قرار گیرد.

استانی (اجرا و عملیات)	منطقه‌ای (هماهنگی و تصمیم‌سازی)	ملی (سیاست‌گذاری و راهبری)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ اقدام براساس تصمیمات قرارگاه ملی ▪ اقدام براساس تصمیمات قرارگاه منطقه‌ای ▪ استفاده از ظرفیت دستگاه‌های محلی ▪ استقرار تیم‌های بازرسی ویژه ▪ تقویت ارتباطات مردمی ▪ استفاده از مسئولیت اجتماعی شرکت‌های بزرگ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ اجرای مستقیم دستورهای ویژه ▪ تشکیل قرارگاه تنظیم بازار کالایی ▪ رفع کمبودها (درون و بیرون منطقه‌ای) ▪ رفع تعارضات بین دستگاهی ▪ پایش منطقه و گزارش به سطح ملی ▪ درخواست پشتیبانی از مراکز 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ تشکیل قرارگاه تنظیم بازار با اختیارات ویژه ▪ تدوین دستورالعمل‌های ویژه بحران ▪ تفویض اختیار به مناطق ▪ تقسیم کار نهادی ▪ رفع تعارض بین دستگاه‌ها ▪ پایش مستمر و صدور دستورات ویژه

نمودار ۱: مدل پیشنهادی اجرای تنظیم بازار منطقه‌ای در شرایط بحران (براساس اجماع خبرگان).

Graph. 1: Proposed operational model for implementing regional market regulation in crisis conditions (based on expert consensus)

مدل سه‌سطحی ارائه‌شده نشان می‌دهد که تنظیم بازار منطقه‌ای تنها در صورتی می‌تواند به‌طور مؤثر در شرایط بحرانی عمل کند که سطوح ملی، منطقه‌ای و استانی به‌شکلی هم‌افزا و هماهنگ درگیر شوند. سطح ملی باید سیاست‌گذاری کلان و تأمین اختیارات ویژه را برعهده گیرد، سطح منطقه‌ای نقش هماهنگی و تصمیم‌سازی میان استان‌ها را ایفا کند و سطح استانی نیز به‌عنوان خط مقدم اجرا، مسئولیت رفع سریع اختلالات بازار و بسیج ظرفیت‌های محلی را داشته باشد.

سپاسگزاری

در پایان نویسندگان برخورد لازم می‌دانند که از داوران ناشناس نشریه با نظرات ارزشمند خود به غنای متن مقاله افزودند، قدردانی نمایند.

درصد مشارکت نویسندگان

ادبیات نظری، روش‌شناسی و جمع‌بندی این مقاله (۷۰ درصد) توسط نویسنده اول، بررسی مطالعات پیشین (۱۵ درصد) توسط نویسنده دوم و جمع‌آوری داده‌ها و محاسبات آماری (۱۵ درصد) توسط نویسنده سوم انجام شده است.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی و دقیق بودن آن در متن و انتهای مقاله، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

کتابنامه

- احمدوند، م.ر.؛ قاسمی، ا.؛ و نجف‌پور، ذ. (۱۳۸۶). «امکان‌سنجی تنظیم بازار روغن نباتی و گوشت قرمز»، *مجله اقتصادی (دوماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی)*، ۷ (۶۹ و ۷۰): ۲۳-۴۴.
<https://ejip.ir/article-1-311-fa.html>
- احمدوند، م.ر.؛ قاسمی، ا.؛ و نجف‌پور، ذ. (۱۳۸۶). «امکان‌سنجی تنظیم بازار تخم‌مرغ و گوشت مرغ». *مجله اقتصادی (دوماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی)*، (۷): ۶۷-۶۸.
<https://ejip.ir/article-1-306-fa.html>
- اساسنامه سازمان غلات، مناطق ۱ تا ۱۴.
- رحمانی، ر.؛ و کشاورز، ع. (۱۴۰۳). «تحلیل اقتصادی تفاوت‌های استانی در قیمت‌ها، حاشیه بازاریابی و تولید تخم مرغ در ایران و کاربرد آن برای سیاست‌های منطقه‌ای»، *مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه*، ۳۲ (۳): ۲۵۹-۲۲۱.
https://aead.agri-peri.ac.ir/article_132153.html
- چراغی، ع. (۱۳۹۲). «اثر سیاست‌های اقتصادی بر تنظیم بازار سیب درختی». *مجله بررسی‌های بازرگانی*، (۶۳): ۹۹-۱۱۷.
https://barresybazargani.itsr.ir/article_13966.html
- داداشی، م.؛ حیدری، ر.؛ و نصیری، ک. (۱۴۰۳). «شناسایی و سطح‌بندی عوامل دخیل در تنظیم بازار کالاهای اولویت‌دار مبتنی بر حکمرانی شبکه‌ای با رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری». *مجله مدیریت دولتی*، ۱۶ (۴): ۸۹۹-۹۲۳.
https://jipa.ut.ac.ir/article_100271.html
- زارعی، ن. (۱۴۰۲). «راهبردهای تنظیم بازار و ذخیره کالاهای اساسی». *مجله امنیت اقتصادی*، ۱۱ (۲): ۴۴-۳۱.
https://es.tesrc.ac.ir/article_706094.html
- سازمان مدیریت بحران کشور، (۱۳۹۹)، سند ملی مدیریت بحران.
- شاه‌آبادی، ح.؛ و بیگی، ا. (۱۳۹۱). «تعیین‌کننده عرضه و تقاضای برنج در ایران». *مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، (۱۳): ۳۹-۶۲.
<https://sanad.iau.ir/fa/Article/1189568?FullText=FullText>
- شاه‌آبادی، ا.؛ و تشکری، ا. (۱۳۹۱). «تعیین‌کننده عرضه و تقاضای گوشت قرمز در ایران». *مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، (۱۶): ۳۹-۶۲.
www.ensani.ir/fa/article/343788
- قلی‌پور، س.؛ و محمدزاده، ر. (۱۳۹۲). «بررسی بازار گوجه‌فرنگی در جهان و ایران». *مجله بررسی‌های*

- بازرگانی، (۶۳): ۱۳۹-۱۶۰. https://barresybazargani.itsr.ir/article_13963.html
- راسخی، س.؛ شاکری، ص.؛ زرکوی، ش.؛ و سلمان پور، آ.، (۱۴۰۳). «قیمت سایه‌ای آب و رقابت‌پذیری بخش کشاورزی، مطالعه موردی برای کالاهای کشاورزی منتخب ایران با رویکرد پویایی‌شناسی سیستم». *مجله مطالعات اقتصادی کاربردی ایران*، ۱۳ (۵۲): ۱۳۵-۱۷۴.
- https://aes.basu.ac.ir/article_5811.html
- مرکز آمار ایران (۱۴۰۲)، سالنامه آماری کشور، تهران: مرکز آمار ایران.
- علیخانی، آ.؛ طیبی، ک.؛ و کریم‌زاده، س.، (۱۳۹۶)، «ارزیابی اثر یکسان‌سازی نرخ ارز بر شاخص قیمت کالاهای سرمایه‌ای وارداتی (پدیده عبور نرخ ارز) در ایران». *مجله مطالعات اقتصادی کاربردی ایران*، ۶ (۲۲): ۱۹۷-۲۰۹. https://aes.basu.ac.ir/article_6183.html
- ملکوتی‌خواه، م.؛ و سوخته‌سرایبی، ع.، (۱۳۸۶). «بررسی فرآیند تنظیم بازار گوشت مرغ». *مجله برنامه ۹ دی*، ۲۴۷: ۲۲-۲۰. <http://noo.rs/UIS80>
- نعمت‌اللهی، س. و همکاران، (۱۳۹۹). *تدوین پیش‌نویس سند نقشه راه تنظیم بازار کشور*. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- نورانی‌آزاد، س.؛ و میرزبابازاده، م.؛ (۱۴۰۳). «تنظیم بازار و پویایی قدرت بازاری متأثر از عوامل درون‌زا و برون‌زای اقتصادی در صنعت خودروسازی ایران». *مجله سیاست‌ها و تحقیقات اقتصادی*، ۳ (۴): ۱۲۶-۱۵۲. https://jepr.uok.ac.ir/article_63479.html
- هیئت وزیران، (۱۴۰۱). سند ملی دانش بنیان امنیت غذایی.
- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، (۱۳۹۴). *منطقه‌بندی خدمات بهداشتی و درمانی*.
- وزارت صنعت، معدن و تجارت، (۱۳۸۵). *طرح منطقه‌بندی بازرگانی کشور*، تهران: سازمان غله.
- وزارت صنعت، معدن و تجارت، (۱۳۹۸). «نقشه راه تنظیم بازار کشور».
- وزارت کشور، (۱۳۹۲). *تقسیمات کشوری به پنج منطقه*، تهران: وزارت کشور.

References

- Ahmadvand, M. R., Ghasemi, A. & Najafpour, Z., (2007). Feasibility study of market regulation for vegetable oil and red meat in Iran. *Economic Journal (Bimonthly Review of Economic Issues and Policies)*, 7(69-70): 23-44. <https://ejip.ir/article-1-311-fa.html> (in Persian)
- Ahmadvand, M. R., Ghasemi, A. & Najafpour, Z., (2007). "Feasibility study of market regulation for eggs and poultry meat in Iran". *Economic Journal (Bimonthly Review of Economic Issues and Policies)*, 7: 67-68. <https://ejip.ir/article-1-306-fa.html> (in Persian)
- Alikhani, A., Tayebi, K. & Karimizadeh, S., (2017). "Evaluating the impact of exchange rate unification on the price index of imported capital goods (exchange rate pass-through) in Iran". *Applied Economics Studies in Iran*, 6(22): 197-209. https://aes.basu.ac.ir/article_6183.html (in Persian)
- Ansell, C. & Boin, A., (2010). "The politics of crisis management". *Public Administration*, 88(4): 1025-1042. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2010.01864.x>

- Baldwin, R., Cave, M. & Lodge, M., (2012). *Understanding Regulation: Theory, Strategy, and Practice*. (2nd ed.). Oxford University Press.
- Boin, A., 't Hart, P., Stern, E. & Sundelius, B., (2016). *The Politics of Crisis Management: Public Leadership Under Pressure*. (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Callon, M., (1986). "Some elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay". In: J. Law (Ed.), *Power, Action and Belief*, (pp. 196–233). Routledge & Kegan Paul.
- Carpenter, D. & Moss, D. A., (Eds.), (2014). *Preventing Regulatory Capture: Special Interest Influence and How to Limit It*. Cambridge University Press.
- Cheraghi, A., (2013). "The effects of economic policies on apple market regulation in Iran". *Journal of Commercial Studies*, (63): 99–117. https://barresybazargani.itsr.ir/article_13966.html (in Persian)
- Comfort, L. K., (2007). "Crisis management in hindsight: Cognition, communication, coordination, and control". *Public Administration Review*, 67(S1): 189–197.
- Council of Ministers of Iran., (2022). National food security document. (in Persian)
- Ministry of Health and Medical Education of Iran., (2015). Regionalization of health and medical services. (in Persian)
- Dadashi, M., Heydari, R. & Nasiri, K., (2024). "Identification and prioritization of factors influencing the regulation of priority goods markets based on network governance using an interpretive structural modeling approach". *Journal of Public Administration*, 16(4): 899–923. https://jipa.ut.ac.ir/article_100271.html (in Persian)
- Dal Bo, E., (2006). "Regulatory capture: A review". *Oxford Review of Economic Policy*, 22(2): 203–225.
- Dubash, N. K. & Morgan, B., (2012). "Understanding the rise of the regulatory state of the South". *Regulation & Governance*, 6(3): 261–281. <https://doi.org/10.1111/j.1748-5991.2012.01146.x>
- Faludi, A., (2000). "The European Spatial Development Perspective—What next?" *European Planning Studies*, 8(6): 675–692. <https://doi.org/10.1080/096543100110866>
- Friedmann, J., (1986). "The World City Hypothesis. Development and Change", 17(1): 69–83. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1986.tb00231.x>
- Friedmann, J. & Weaver, C., (1979). *Territory and Function: The Evolution of Regional Planning*. Edward Arnold.
- Gholipour, S. & Mohammadzadeh, R., (2013). "An analysis of the tomato market in Iran and worldwide". *Journal of Commercial Studies*, (63): 139–160. https://barresybazargani.itsr.ir/article_13963.html (in Persian)
- Glasson, J. & Marshall, T., (2007). *Regional Planning*. (3rd ed.). Routledge.
- Haddow, G. D., Bullock, J. A. & Coppola, D. P., (2021). *Introduction to Emergency Management*. (7th ed.). Butterworth-Heinemann.
- Hirschman, A. O., (1958). *The Strategy of Economic Development*. Yale University Press.
- Holling, C. S., (1973). "Resilience and stability of ecological systems". *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4(1): 1–23. <https://doi.org/10.1177/016001701761013420>
- Ivanov, D., (2024). "Supply chain resilience: Conceptual and formal models, research directions, and practical lessons learned-A review". *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 190: 103312. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2024.103081>

- Kapucu, N. & Van Wart, M., (2006). "The evolving role of the public sector in managing catastrophic disasters". *Administration & Society*, 38(3): 279–308. https://doi.org/10.1177/0095399706289718?urlappend=%3Futm_source%3Dresearchgate.net%26utm_medium%3Darticle
- Latour, B., (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press.
- Law, J., (1992). "Notes on the theory of the actor-network: Ordering, strategy, and heterogeneity". *Systems Practice*, 5(4): 379–393. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01059830>
- Levi-Faur, D., (Ed.), (2011). *Handbook on the Politics of Regulation*. Edward Elgar.
- Malekooti-Khah, M. & Sookhteh-Saraei, A. A., (2007). "Review of the poultry meat market regulation process in Iran". *Barnameh-9 Dey Journal*, 247: 20–22. <http://noo.rs/UIS80> (in Persian)
- Martin, R. & Sunley, P., (2015). "On the notion of regional economic resilience". *Journal of Economic Geography*, 15(1): 1–42. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbu015>
- McConnell, A., (2011). "Success? Failure? Something in-between? A framework for evaluating crisis management". *Policy and Society*, 30(2): 63–76. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2011.03.002>
- Ministry of Industry, Mine and Trade of Iran., (2006). National commercial regionalization plan. Tehran: Government Trading Organization of Iran. (in Persian)
- Ministry of Industry, Mine and Trade of Iran., (2019). National roadmap for market regulation., (in Persian)
- Ministry of Interior of Iran., (2013). Five-region territorial division of the country. Tehran: Ministry of Interior. (in Persian)
- Mitroff, I. I., (1988). "Crisis management: Cutting through the confusion". *Sloan Management Review*, 29(2): 15–20. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2236143>
- Munda, G., (2005). "Multiple criteria decision analysis and sustainable development". In J. Figueira, S. Greco, & M. Ehrgott (Eds.), *Multiple Criteria Decision Analysis: State of the Art Surveys* (pp. 953–986). Springer.
- Myrdal, G., (1957). *Economic Theory and Under-Developed Regions*. Duckworth.
- Nardo, M., Saisana, M., Saltelli, A., Tarantola, S., Hoffman, A. & Giovannini, E., (2005). *Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide*. OECD Statistics Working Papers. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2008/08/handbook-on-constructing-composite-indicators-methodology-and-user-guide_g1gh9301/9789264043466-en.pdf
- National Disaster Management Organization of Iran, (2020). National disaster management plan. (in Persian)
- Nematollahi, S. et al., (2020). *Drafting the national roadmap document for market regulation in Iran*. Tehran: Institute for Trade Studies and Research. (in Persian)
- Noorani-Azad, S. & Mirzababazadeh, M., (2024). "Market regulation and the dynamics of market power influenced by endogenous and exogenous economic factors in Iran's automotive industry". *Journal of Economic Policies and Research*, 3(4): 126–152. https://jepr.uok.ac.ir/article_63479.html (in Persian)

- OECD., (2019). “*Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers*”. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/03/making-decentralisation-work_g1g9faa7/g2g9faa7-en.pdf
- OECD., (2021). *Global value chains: Efficiency and risks in the context of COVID-19*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/global-value-chains-efficiency-and-risks-in-the-context-of-covid-19_67c75fdc-en.html
- OECD., (2024). *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2024*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2024/11/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2024_b4c72370.html
- Pauchant, T. C. & Mitroff, I. I., (1992). *Transforming the Crisis-Prone Organization: Preventing Individual, Organizational, and Environmental Tragedies*. Jossey-Bass.
- Pike, A., Rodriguez-Pose, A. & Tomaney, J., (2017). *Local and Regional Development*. (2nd ed.). Routledge.
- Rahmani, R. & Keshavarz, A., (2024). “Economic analysis of provincial differences in prices, marketing margins, and egg production in Iran and its implications for regional policies”. *Journal of Agricultural Economics and Development*, 32(3): 221–259. https://aead.agri-peri.ac.ir/article_132153.html (in Persian)
- Rasekhi, S., Shakeri, S., Zarouki, S. & Salmanpour, A., (2024). “Shadow pricing of water and competitiveness of the agricultural sector: A case study of selected agricultural commodities in Iran using a system dynamics approach”. *Applied Economics Studies in Iran*, 13(52): 135–174. https://aes.basu.ac.ir/article_5811.html (in Persian)
- Rodriguez-Pose, A., (2018). “The revenge of the places that don’t matter (and what to do about it)”. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(1): 189–209. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>
- Rowe, G. & Wright, G., (1999). “The Delphi technique as a forecasting tool: Issues and analysis”. *International Journal of Forecasting*, 15(4): 353–375. [https://doi.org/10.1016/S0169-2070\(99\)00018-7](https://doi.org/10.1016/S0169-2070(99)00018-7)
- Saaty, T. L., (1980). *The Analytic Hierarchy Process*. McGraw-Hill.
- Saaty, T. L., (2008). “Decision making with the analytic hierarchy process”. *International Journal of Services Sciences*, 1(1): 83–98. <https://doi.org/10.1504/IJSSCI.2008.017590>
- Shahabadi, A. & Tashkari, A., (2012). “Determinants of red meat supply and demand in Iran”. *Journal of Agricultural Economics Research*, (16): 39–62. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/1189568?FullText=FullText> (in Persian)
- Shahabadi, H. & Beygi, A., (2012). “Determinants of rice supply and demand in Iran”. *Journal of Agricultural Economics Research*, (13): 39–62. www.ensani.ir/fa/article/343788 (in Persian)
- Statistical Center of Iran., (2023). *Statistical Yearbook of Iran*. Tehran: Statistical Center of Iran. (in Persian)
- Statute of the Government Trading Organization of Iran (GTO), Regions 1–14. Government Trading Organization of Iran. (in Persian)
- Stiglitz, J. E., (1989). “Markets, market failures, and development”. *American Economic Review*, 79(2): 197–203. <https://doi.org/10.3386/w2961>
- Tierney, K., (2014). *The social roots of risk: Producing disasters, promoting resilience*. Stanford University Press.

- Trein, P., Meyer, I. & Maggetti, M., (2019). “The politics of policy integration”. *Policy Sciences*, 52(3): 289–308. <https://doi.org/10.1093/polsoc/puae027>
- Vogel, S. K., (1996). *Freer Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries*. Cornell University Press.
- Wolf, C., (1979). “A theory of nonmarket failure: Framework for implementation analysis”. *Journal of Law and Economics*, 22(1): 107–139. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/466935>
- World Bank, (2025). Actor-network analysis of crisis response systems. “*Complex governance and supply chain resilience*”. Policy Research Working Paper Series. Washington, DC. <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025>
- WTO, (2025), Systemic Risk Mitigation in Supply Chains. “*Policy report on strengthening resilience in essential goods supply*”. Geneva.
- Zarei, N., (2023). “Market regulation and strategic reserves of essential goods”. *Journal of Economic Security*, 11(2): 31–44. https://es.tesrc.ac.ir/article_706094.html (in Persian)